

UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA PODUZETNIČKE AKTIVNOSTI

Slunjski, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:651072>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-03**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Ekonomski fakultet
Preddiplomski stručni studij Poslovne ekonomije
Smjer: Računovodstvo i financije

**UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA
PODUZETNIČKE AKTIVNOSTI**

Završni rad

Ana Slunjski

Zagreb, rujan 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Ekonomski fakultet
Preddiplomski stručni studij Poslovne ekonomije
Smjer: Računovodstvo i financije

**UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA
PODUZETNIČKE AKTIVNOSTI**

**THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON
ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES**

Završni rad

Student: Ana Slunjski

JMBAG studenta: 0067558412

Mentor: izv. prof. dr. sc. Kristina Petljak

Zagreb, rujan 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je **ZAVRŠNI RAD** isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Student/ica:

U Zagrebu, 17.09.2021.

Slujović
(potpis)

SAŽETAK

Ovaj završni rad istražuje utjecaj pandemije COVID-19 na poslovanje malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj koja čine preko 90% hrvatskog gospodarstva. Pandemija COVID-19 ili poznatija kao Pandemija koronavirusa, tekuća je pandemija nove bolesti dišnih puteva. Bolest se prvi put pojavila krajem prosinca 2019. Osim što je utjecala na zdravlje ogromnog broja ljudi, ograničila je kretanje, putovanja, trgovinu, proizvodnju, te poremetila gotovo sva gospodarstva Svijeta pri čemu je sektor malih i srednjih poduzeća svugdje najpogođeniji, a vlade se još uvijek bore s mjerama suzbijanja virusa. Najveći problem za mala poduzeća predstavlja poremećaj lanca opskrbe na lokalnom i globalnom tržištu, te zabrana rada u uslužnim djelatnostima gdje su najviše pogođeni turizam i ugostiteljstvo. Probleme je dodatno pojačalo i naglo poskupljenje sirovina i repromaterijala. Na strani potražnje smanjila se potrošnja, što je rezultiralo naglim smanjenjem prihoda malih i srednjih poduzeća, a smanjenje prihoda utjecalo je na njihovu sposobnost da podmiruju svoje obveze što je rezultiralo zaduživanjem u svrhu održavanja tekuće likvidnosti. Ovi gospodarski učinci u trajanju više od godinu dana, nanijeli su malim poduzećima ogromnu štetu jer većina njih nema resurse potrebne za samostalan izlazak iz ove situacije. Obzirom da se radi o sektoru s vrlo velikim brojem zaposlenih i prihodima koji čine velik dio BDP-a Hrvatske predmet ovog rada bio je istražiti utjecaj koji je pandemija imala i ima na mala i srednja poduzeća u Hrvatskoj. Ovo istraživanje propituje i načine na koje bi Vlada, poduzetničke potporne institucije i jedinice regionalne i lokalne samouprave mogle pomoći njihovom što bržem oporavku. Doprinos istraživanja ovog rada je u tome da se ukaže na važnost malih i srednjih poduzeća u hrvatskom gospodarstvu, te da predloži preporuke za njihov što brži oporavak i rast u uvjetima otežanog poslovanja. S obzirom da je pandemija još uvijek aktivna, a virus brzo mutira i stvara nove sojeve, takva rješenja i prijedlozi su prijeko potrebni unatoč razvoju cjepiva koje daje nadu u oporavak.

Ključne riječi: *malo i srednje poduzetništvo, pandemija COVID-19, gospodarska kriza, oporavak i rast.*

ABSTRACT

This final thesis explores the impact of the COVID-19 pandemic on the business activities of small and medium-sized enterprises in the Republic of Croatia, which make up over 90% of the Croatian economy. The COVID-19 pandemic, or better known as the Coronavirus Pandemic, is an ongoing pandemic of a new airway disease. The disease first appeared in late December 2019. In addition to affecting the health of a immense number of people, it greatly restricted movement, travel, trade, production, and disrupted almost all economies in the world, with the SME sector being the most affected. The biggest issue for such companies is the disruption of the supply chain in the local and global market, and the ban of working in service-based industries from which tourism and hospitality are most affected. The problems were further boosted by the sharp rise in the price of raw materials and intermediate goods. On the demand side, consumption declined, resulting in a sharp and drastic decline in SME income. The decline in income affected their ability to meet their obligations, and resulted in borrowing for the purpose of maintaining current liquidity. These economic effects, lasting more than a year, have caused enormous damage to small and medium-sized enterprises that do not have the resources needed to get out of this situation on their own. Given that this is a sector with a large number of employees and revenue that make up a large part of Croatia's GDP, the subject of this paper was to investigate the impact that the pandemic had on small and medium enterprises in Croatia. This research also examines ways in which the Government, entrepreneurial support institutions and regional and local self-government units could help them recover as quickly as possible. The contribution of the research of this paper is to point out the importance of small and medium enterprises in the Croatian economy and to propose recommendations for their faster recovery and growth in these conditions. Given that the pandemic is still active, and the virus is rapidly mutating and creating new strains, such solutions and suggestions are much needed.

Keywords: *small and medium-sized enterprises, COVID-19 pandemic, economic crisis, recovery and growth.*

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Predmet i cilj rada	1
1.2. Izvor podataka i metode prikupljanja.....	2
1.3. Sadržaj i struktura rada	2
2. TEORIJSKA POLAZIŠTA MALOG I SREDNJEG PODUZEĆA	4
2.1. Definiranje pojma poduzetništvo	4
2.2. Povijest malog i srednjeg poduzeća	6
2.3. Obilježja malih i srednjih poduzeća	8
2.4. Prednosti i nedostaci malih i srednjih poduzeća	10
2.5. Uloga malog i srednjeg poduzeća u razvoju društva	14
3. MALO PODUZETNIŠTVO U REPUBLICI HRVATSKOJ	15
3.1. Kriterij klasifikacije poduzeća u Republici Hrvatskoj	15
3.2. Oblici poslovanja malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj	17
3.3. Stanje malog i srednjeg poduzetništva u Republici Hrvatskoj.....	21
3.4. Značaj malih i srednjih poduzetnika za hrvatsko gospodarstvo.....	23
3.5. Ograničavajući čimbenici razvoja malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj	25
3.6. Institucije koje u Republici Hrvatskoj podupiru malo i srednje poduzeće	27
4. UTJECAJ PANDEMIJE COVID 19 NA POSLOVANJE MIKRO I MALIH PODUZEĆA ..	33
4.1. Pandemija COVID -19.....	33
4.2. Utjecaj pandemije COVID -19 na poslovanje malih i srednjih poduzeća	36
4.3. Odgovor mikro i malih poduzeća na pandemiju COVID-19	37
5. UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA PRIMJERU MALIH PODUZEĆA	40
5.1. Studija slučaja poduzeća PROMIL d.o.o.	40
5.1.1. Metodologija istraživanja.....	40
5.1.2. Rezultati istraživanja.....	40
5.1.3. Ograničenja i preporuke za buduće poslovanje	41
5.2. Studija slučaja poduzeća NOVA-chem d.o.o.....	42
5.2.1. Metodologija istraživanja.....	42
5.2.2. Rezultati istraživanja.....	42
5.2.3. Ograničenja i preporuke za buduće poslovanje	43
6. ZAKLJUČAK	44
POPIS SLIKA	48
POPIS TABLICA	49

PRILOG.....	50
ŽIVOTOPIS STUDENTICE	51

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Predmet ovog rada je istražiti, analizirati i sustavno izložiti utjecaj krize uzrokovane pandemijom COVID -19 virusa na poslovanje malih i srednjih poduzetnika u Republici Hrvatskoj.

Mala i srednja poduzeća najbrojniji su segment hrvatskog gospodarstva jer čine većinu poduzeća (preko 90 %) i zapošljavaju više od pola svih zaposlenih (oko 70 %) pa samim time predstavljaju i sektor koji je najviše pogođen negativnim učincima pandemije. Mala i srednja poduzeća stvaraju i više od 50 % dodane vrijednosti u Republici Hrvatskoj pa se time ova kriza značajno odrazila na cjelokupno hrvatsko gospodarstvo. Kako je danas još uvijek daljnji tijek pandemije nepredvidljiv malo i srednje poduzetništvo nalazi se u teškoj situaciji i trebati će iznaći mogućnosti i prilike za što brži oporavak.

Cilj ovog diplomskog rada je naglasiti važnost i značaj malog gospodarstva u cjelokupnoj strukturi hrvatskog gospodarstva. Upravo mala i srednja poduzeća stvaraju većinu radnih mjesta, a zbog svoje prilagodljivosti i brzog odgovora na promjene ona su segment gospodarstva s najvećim potencijalom jer pružaju mogućnosti za brzi oporavak i rast. U radu se ispituju i mogućnosti na koji način Vlada, jedinice lokalne i regionalne samouprave, te poduzetničke potporne institucije mogu pomoći u njihovom oporavku i izlasku iz krize te rastu gospodarstva.

U radu se opisuju temeljni pojmovi poduzetništva i poduzetnika, definiraju se mala i srednja poduzeća, njihove prednosti i nedostaci, navode pravni oblici njihovog djelovanja u Republici Hrvatskoj te istražuju načini i potencijalni izvori njihovog financiranja.

Nadalje, u radu se istražuje utjecaj pandemije COVID-19 virusa na ovaj tip poduzeća, te se istražuju mogućnosti njegovog oporavka jer o tome će značajno ovisiti oporavak cjelokupnog Hrvatskog gospodarstva. Da bi se dobila što točnija, brza i neposredna informacija o ovoj temi proveden je intervju s dvojicom vlasnika malih poduzeća.

1.2. Izvor podataka i metode prikupljanja

Prilikom izrade ovog završnog rada, u kombinaciji, koristile su se sljedeće znanstveno-istraživačke metode: povijesna metoda, metoda deskripcije, metoda analize, statistička metoda, komparativna analiza, metoda kompilacije te individualni intervju. U ovom završnom radu provedeno je sekundarno i primarno istraživanje. U istraživanju su se pretraživale postojeće baze znanstvenih članaka, statističkih ljetopisa i monografija o navedenoj temi, te istraživanje web-stranica s aktualnom tematikom. Također su, na uobičajen, način citirani tuđi stavovi, opažanja i spoznaje.

1.3. Sadržaj i struktura rada

Problem i predmet istraživanja, nametnuli su potrebu da se tematika ovog završnog rada s naslovom *Utjecaj krize uzrokovane pandemijom COVID-19 virusa na poslovanje malih i srednjih poduzetnika u Republici Hrvatskoj* predoče u šest međusobno povezanih dijelova.

U prvom dijelu, uvodu, formuliran je problem i predmet istraživanja, navedena je svrha i ciljevi istraživanja, ključne riječi rada, te najvažnije metode koje su korištene u istraživanju i prezentiranju rezultata istraživanja.

Teorijska polazišta malog i srednjeg poduzeća, naslov je drugog dijela rada u kojem se definirane osnovne značajke poduzetnika i poduzetništva, istražuju se povijesna i teorijska saznanja o malim i srednjim poduzećima te se navode njihova obilježja s prednostima i nedostacima. Na kraju se istražuje njihova uloga u razvoju društva s naglaskom na malo i srednje poduzetništvo danas.

Treći dio nosi naslov *Malo poduzetništvo u Republici Hrvatskoj*. U ovom dijelu navodi se način na koji posluju i način na koji su mala i srednja poduzeća klasificirana u Hrvatskoj, istraženi su zakonom propisani oblici njihovog poslovanja, njihov broj i struktura te utjecaj na cjelokupno hrvatsko gospodarstvo. Istraženi su i ograničavajući čimbenici njihovog razvoja. Nabrojene su i opisan način rada i usluge koje pružaju institucije koje podupiru poslovanje malih poduzetnika. Na kraju se daje kratki osvrt na analizirane podatke.

U četvrtom dijelu *Utjecaj pandemije COVID-19 na poslovanje mikro i malih poduzeća* opisuje se nastanak pandemije, analizira se utjecaj ove pandemije na cjelokupno svjetsko gospodarstvo s posebnim naglaskom na malo gospodarstva kao najbrojniji segment većine gospodarstava.

Analizira se utjecaj pandemije na zaposlenost, prodaju, izvoz te druge segmente gospodarstva. Na kraju se istražuju načini na koji su mali i srednji poduzetnici odgovorili na ovu globalnu krizu te predlažu mogućnosti izlaska iz iste.

Peti i najvažniji dio nosi naslov *Utjecaj pandemije COVID-19 na primjeru malih poduzeća* koji se bavi istraživanjem utjecaja pandemije na konkretnom primjeru dva mala poduzeća: PROMIL d.o.o. i NOVA-chem d.o.o. S odabranim poduzetnicima je proveden je intervju putem kojeg su dobivene informacije o utjecaju pandemije na njihovo cjelokupno poslovanje. Intervju je bilo jednostavan i sastavljena od 11 pitanja putem kojih su prikupljena mišljenja poduzetnika o utjecaju pandemije na njihovo poslovanje, te planovi za izlazak iz krize.

U zaključku su sustavno i koncizno formulirani najvažniji rezultati provedenog istraživanja. Na kraju rada nalazi se: literatura, popis tablica, grafikona, shema, karata i fotografija.

2. TEORIJSKA POLAZIŠTA MALOG I SREDNJEG PODUZEĆA

2.1. Definiranje pojma poduzetništvo

Ne postoji jedinstvena definicija poduzetništva ali većini definicija je zajedničko da se baziraju na broju zaposlenih i neizvjesnosti koju sa sobom nosi ovaj oblik poslovanja.

Prema široko rasprostranjenoj definiciji, poduzetništvo se u užem smislu odnosi na čin stvaranja tvrtke s ciljem generiranja profita, identificiranjem ili čak stvaranjem potrebe i reagiranjem na nju putem novog poduzeća. Ovakva definicija pojma podrazumijeva stvaranje, pokretanje i vođenje novog poslovnog poduhvata, zajedno s uključenim rizicima, u cilju profita. Stoga se obično smatra da je poduzetnik gotovo sinonim za poslovnog čovjeka, odnosno biznismena¹. Uloge poduzetnika su²:

- alociranje resursa na alternativne načine
- arbitriranje
- izvršavanje poslova
- davanje poslova faktorima proizvodnje
- vlasnik poduzeća
- organizator i koordinator ekonomskih resursa
- menadžer ili nadglednik
- industrijski vođa
- donositelj odluka
- inovator
- osoba koja osigurava financijski kapital
- osoba koja preuzima rizik povezan s neizvjesnošću

Područje ekonomije pruža nam širi smisao navedenog termina. Tako se poduzetnik definira sposobnošću pronalaženja i djelovanja u skladu s prilikama kako bi se izumi, tehnologija ili situacije pretvorili u nove proizvode i komercijalno održive inovacije.³

¹ Web stranice B-CAPP na adresi <https://bcapp.eu/hr/genie-actions/definicija-poduzetnistva>, rubrika, "Genie Actions", "Definicija poduzetništva" (pristupljeno 07. kolovoza 2021.)

² Škrtić, M., Mikić, M.: **Poduzetništvo**, Sinergija-nakladništvo d.o.o., Zagreb, 2011, str. 103.

³ Web stranice B-CAPP na adresi <https://bcapp.eu/hr/genie-actions/definicija-poduzetnistva>, rubrika, "Genie Actions", "Definicija poduzetništva" (pristupljeno 07. kolovoza 2021.)

Francuski ekonomist Jean-Baptiste Say s početka 19. stoljeća, također je pružio široku definiciju poduzetništva, rekavši kako ono "premješta ekonomske resurse s područja niže na područje više produktivnosti i većih prinosa."⁴

Poduzetništvo pokreće gospodarstvo zemlje, ono je to koje povećava i otvara mogućnosti zapošljavanja, unosi inovacije, utječe na ulaganja i širenja novih tržišta, razvoj novih proizvoda i tehnika. Uključuje sve djelatnosti koje se odnose na ulaganja, širenja tržišta, nove proizvode, nove potrošače, nove tehnologije, itd. Ono u čemu poduzetništvo ima glavne odrednice je što potpomaže otvaranju novih radnih mjesta, ima veliki značaj za konkurentnost, razvija osobne potencijale i opće društvene interese i utječe na gospodarski rast. Svakim otvaranjem novog poduzeća ili preusmjeravanjem postojećeg, povećava se produktivnost, jača se učinkovitost ostalih poduzeća zbog utjecaja konkurentnosti, povećava se inovativnost što sve rezultira jačanjem gospodarstva. Stoga su poduzetnici ti bez kojih nema inovacija i boljitaka u gospodarstvu. Oni su pokretačka snaga koja državi donosi blagostanje, a kod potrošača stvaraju povećani izbor i stvaraju nova rada mjesta.⁵

Boljim uvidom u područje poduzetničkog razmišljanja, vidimo da se poduzetništvo može shvatiti i kao poseban mentalni sklop koji omogućuje inovacije ili čak revoluciju u određenom području, tržištu ili industriji. Prema austrijskom ekonomistu Josephu Schumpeteru (1930.), poduzetnik je osoba koja je spremna i sposobna pretvoriti novu ideju ili izum u uspješnu inovaciju. Stoga, poduzetništvo je stav iznad ekonomije i iznad poslovanja, skup obilježja koja se ne moraju nužno pretvoriti u kapital.⁶

Ovdje govorimo o socijalnom poduzetništvu kao o biznisu čija je glavna svrha donijeti pozitivne društvene promjene, a ne jednostavno zaraditi. Iako misao o socijalnom poduzetništvu egzistira već jedno stoljeće, tek je sada s ubrzanim razvojem globalizacije dobilo na značenju. Pojava globalnih problema kao što su siromaštvo, glad, neadekvatni zdravstveni uvjeti, upitnost održivosti postojećih mirovinskih fondova, nezaposlenost, globalno zatopljenje uzrokovano pretjeranim zagađenjem okoliša itd. te nemogućnosti javnih institucija i vlada da riješe nagomilane probleme, otvorilo je vrata privatnom sektoru i njihovim inovativnim rješenjima postojećih otvorenih pitanja. Upravo socijalno poduzetništvo, kao spona između

⁴ Ibid

⁵ Kolaković, M., Mikić, M.: **Poduzetništvo u 21. stoljeću**, Studentski poduzetnički inkubator Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 1.-2.

⁶ Ibid

privatnog i društvenog sektora, omogućuje primjenu poduzetničkih načela (preuzimanja rizika, odgovornosti, inovativnosti...) u društvenom sektoru s ciljem unaprjeđenja kvalitete življenja.⁷

Lokalna, državna, te regionalna politika uvelike utječu na način obavljanja poslovanja te uvjete u kojima se poduzetnici nalaze. Politika diktira legislativu, koja pak utječe na zakone koji nadziru poduzetništvo, te mu daju smjernice. Tako razlikujemo individualistička i kolektivistička društva. Samo vođenje i upravljanje poduzeća je različito u ovim sustavima. Državni ustroji kao što su socijalizam, demokracija i totalitarizam dodatno utječu na način poduzetništvo u pojedinim državama. Dok su poduzetničke slobode u demokratskim sistemima poprilične, socijalistički sistemi diktiraju veću dozu državne umiješanosti i kontrole, dok u totalitarnim sustavima uvjeti poslovanja ovise direktno o samovolji vlasti.⁸

Važnost ekonomskog, pravnog i kulturnog okruženja u poduzetništvu je sljedeća⁹:

a) Ekonomsko okruženje

Ekonomsko okruženje, tj. ekonomski sustav, je najvažniji za poduzetništvo. Tržišna ekonomija, u kojoj se danas nalazimo, uvelike se razlikuje od planske ekonomije iz prijašnjih razdoblja. Dok tržišnu ekonomiju definira samo tržište uz minimalni utjecaj države, u planskoj ekonomiji država je ta koja propisuje sve vidove poduzetništva, kvote, broj zaposlenika, lokacije itd.

b) Pravno okruženje

Svijet poduzetništva djeluje i u pravnom okruženju koje regulira područja imovinskog prava, intelektualnog vlasništva, sigurnosti proizvoda, odgovornosti za proizvode, te ugovorne zakone. Pravno okruženje je iznimno bitno za regularno i legalno poslovanje, te je pod nadležnosti agencija i sudova.

c) Kulturno okruženje

Gdje naše poduzeće djeluje diktira kako i čime ćemo se baviti. Što je popularno u jednoj državi, može biti nezakonito u drugoj. Također, poduzetnici trebaju paziti na tuđe vrijednosti i norme, te na društvenu i kulturnu pripadnost države u kojoj posluju ili namjeravaju poslovati.

2.2. Povijest malog i srednjeg poduzeća

⁷ Škrtić, M., Mikić, M.: O socijalnom poduzetništvu u svijetu i Republici Hrvatskoj, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, vol. 5., br.1., 2007., str. 154.

⁸ Šipić, N. i Najdanović, Z.: **Osnove poduzetništva**, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, 2012., str. 6

⁹ Ibid, str. 6

Mala i srednja poduzeća imaju dugu povijest. Nastala su još u doba antike, a možda i prije iz zanimanja koja su sa sobom nosila i poduzetnički duh.

Poduzetništvo postoji otkad je čovjeka. Prvi zapisi o poduzetništvu sežu u rano doba, u egipatskoj, arapskoj i kineskoj civilizaciji. U antičko doba poznati su različiti tipovi poduzetništva u staroj Grčkoj i Rimskom carstvu gdje kao različite poduzetničke aktivnosti jačaju trgovina i novčarsko poslovanje¹⁰.

Poduzetništvo pod ovim pojmom nastaje u srednjem vijeku između 12. i 15. stoljeća. Poduzetništvo je u prvo vrijeme obuhvaćalo trgovinu, kreditne i mjenjačke poslove, brodarstvo, ali i osvajanje novih područja, razbojništvo i gusarstvo. Kao osnovni tipovi poduzetnika u to vrijeme izdvajaju se gusari, feudalski, državni činovnici, špekulanti, trgovci i obrtnici. Trgovati, u smislu velike trgovine, značilo je opremiti i naoružati.¹¹

Prvim poduzetnikom u povijesti se smatra Marko Polo, koji je utvrdio trgovački put prema Dalekom Istoku. U svom poslovanju je potpisivao ugovore sa trgovcima i bankarima da će im prodati njihovu robu. Trgovci tada nisu bili specijalizirani, nego su prodavali različite proizvode, zavisno o dostupnosti. Začeci trgovačkih poduzeća javljaju se vrlo rano, u Italiji već u 12. stoljeću kao privremena društva, a najčešće su to bila obiteljska poduzeća. U to doba postojale su i trgovačke gilde, udruženja trgovaca koje su imale za cilj pružanje uzajamne pomoći prilikom trgovačkog posla; pritom se svaki trgovac bavio poslom na vlastiti rizik i za vlastiti račun, a putovalo se karavanama i sa pratnjom radi sigurnosnih razloga.¹²

U kasnom srednjem vijeku poduzeća postaju samostalni gospodarski subjekti pod vlastitim imenom, dok se u 17. st poduzetništvo počinje javljati kao masovna pojava. Tada dolazi do procvata raznih oblika obrta i trgovačkih poduzeća koja su se bavila trgovinom različitim proizvodima, te dolazi do porasta značaja međunarodne, a zatim i prekooceanske trgovine. Specijalizacija u trgovini i bankarstvo javljaju se tek u 18. st.¹³

Na prijelazu između 19. i 20. stoljeća s pojavom industrijske revolucije dolazi do naglog porasta značaja poduzetništva u novonastalim industrijama. Ubrzo nakon industrijske revolucije, s početkom masovne proizvodnje, opada uloga poduzetništva. Razvoj poduzetničke djelatnosti zamijenjen je rastom i razvojem velikih industrijskih korporacija u kojima se čovjek

¹⁰ Šipić, N. i Najdanović, Z.: **Osnove poduzetništva**, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, 2012., str. 9.

¹¹ Ibid

¹² Ibid

¹³ Ibid

gubi kao osoba, a njegov osobni identitet poistovjećuje se sa idejom kompanije. Istovremeno u tom razdoblju, u tadašnjim je socijalističkim zemljama poduzetništvo bilo sustavno potiskivano državnom planskom privredom u kojoj nije bilo mjesta za razvitak pojedinačnih poduzetničkih aktivnosti.¹⁴

U moderno doba, pojavom tehničko-tehnološke revolucije krajem 20. stoljeća s naglim razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije i propasti socijalno društvenih uređenja poduzetništvo ponovo dobiva na intenzitetu i postaje temeljna gospodarska djelatnost. Velika ekonomska tranzicija rezultirala je promjenom kritičnih proizvodnih resursa sa materijalnih na nematerijalne sa jedne strane, te istodobno liberalizacija i privatizacija u postkomunističkim zemljama širom je otvorila vrata novom poduzetničkom uzletu.¹⁵

Možemo reći da se suvremeno gospodarstvo razvilo na temelju malih i srednjih poduzeća. Broj malih poduzeća u nekom gospodarstvu je promjenjiv a ponajviše ovisi o stanju gospodarstva i poticajnim mjerama. Društva koja imaju razvijeno malo i srednje poduzetništvo imaju i dobro razvijene poduzetničke potporne institucije koje brinu o malim i srednjim poduzećima odnosno poduzetnicima i općenito imaju dobru poduzetničku klimu koja ovisi o vladinim mjerama kojima potiču ovaj sektor.

2.3. Obilježja malih i srednjih poduzeća

Istražujući literaturu dolazi se do zaključka da su najvažnija zajednička obilježja malih i srednjih poduzeća sljedeća¹⁶:

a) Veličina

Mala veličina poduzeća može biti prednost kada je u pitanju specijalizacija i popunjavanje tržišnih niša proizvodima. Međutim, veličina može biti nedostatak kada je u pitanju dobivanje financiranja za poslovanje. Mnoga mala i srednja poduzeća oslanjaju se na osobnu imovinu

¹⁴ Ibid

¹⁵ Ibid, str. 10

¹⁶ Web stranice Iqualifyuk na adresi <https://www.igualifyuk.com/library/business-management-section/the-impact-of-smes-in-the-global-economy/>, rubrika "Business Management", "The impact of SMEs in the global economy" (pristupljeno 10. kolovoza 2021.)

vlasnika i uprave za financiranje tvrtke. Ograničena sredstva također utječu na marketing i mogućnost dostizanja novih tržišta sa svojim proizvodima zbog ograničenih sredstava.

b) Ovisnost o manjem broju zaposlenih

Mnoge tvrtke s malim i srednjim poduzetništvom prilično su male i imaju vrlo mali broj zaposlenih. Iz ovog proizlazi da zahtijevaju univerzalni tip radnika i opreme. Ovo ograničeno osoblje potrebno je dovršiti sve potrebne zadatke, uključujući inovacije, proizvodnju, marketing, prodaju i računovodstvo za cijelo poslovanje. Na primjer, vlasnik poduzeća može biti i menadžer koji nadzire sva područja tvrtke. To može biti nedostatak ako zaposlenici nemaju potrebne vještine za dobro obavljanje više zadataka, međutim, ova vrsta poslovne strukture promiče dugoročnu stabilnost, a ne usredotočuje se na kratkoročne rezultate. Postoji može biti u tome jer je teže naći ovakve radnike.

c) Osobni karakter uprave/vlasnika

Mala se tvrtka često poistovjećuje sa svojim vlasnicima koji sami djeluju i kao menadžeri. Menadžeri kao takvi imaju maksimalnu motivaciju za rad budući da su i oni sami ujedno vlasnici.

d) Jednostavnost

Malo i srednje poduzeće je jednostavna poslovna struktura koja tvrtki omogućuje da bude vrlo fleksibilna i brzo izvrši potrebne promjene bez zahtjeva kao što su obraćanje članovima odbora ili dioničarima na odobrenje. Ta fleksibilnost, međutim, ne znači nužno da se tvrtka pridržava lokalnih ili nacionalnih propisa koje bi upravni odbor ili pravni tim veće organizacije pregledao prije nego što uvede takve promjene.

e) Inovativnost

Male i srednje tvrtke često i brzo uvode inovacije u svoj poslovni proces. Inovacije često proizlaze iz prilagodbe/poboljšanja postojećeg poslovnog procesa.

f) Fleksibilnost

Male i srednje tvrtke imaju elastičnu ponudu i brzu prilagodbu potražnji i uvjetima na tržištu koji se mijenjaju;

g) Odnosi s poslovnim partnerima

Većina malih i srednjih poduzeća usredotočena je na mali broj proizvoda i usluga. Ovaj ograničeni fokus omogućuje takvim tvrtkama da uspostave čvrste odnose sa svojim poslovnim partnerima, što zauzvrat pruža stabilnost malim i srednjim poduzećima. Malo i srednje poduzetništvo obično unosi potrebne promjene u svoje usluge ili proizvode u skladu s potrebama klijenata. Loša strana toga je što se mala i srednja poduzeća jako oslanjaju na postojeća partnerstva i mogu financijski patiti ako se odnos prekine.

h) Neorganizirani rad/ neudruživanje

Mala i srednja poduzeća zapošljavaju manji broj radnika u usporedbi s velikim poslovnim poduzećima. Radnici ovih jedinica ne osnivaju sindikate i ostaju nezaštićeni.

i) Lokalno područje djelovanja

Područje djelovanja malih i srednjih poduzeća često je lokalno jer imaju na raspolaganju manje kapitala i manje marketinških mogućnosti. Postoji lokalni dodir između poslodavca i zaposlenika, te između poslodavca i kupaca iako se proizvodi nekih malih poduzeća izvoze u mnoge zemlje svijeta.

2.4. Prednosti i nedostaci malih i srednjih poduzeća

Posjedovanje malog poduzeća ima svoje prednosti i nedostatke. Svaki poduzetnik mora pažljivo odmjeriti prednosti i nedostatke te odlučiti je li rizik vrijedan nagrade.

Prednosti, odnosno koristi koje poduzetništvo kao djelatnost pruža su¹⁷:

- Samostalno poduzetništvo stvara temeljno zadovoljstvo u spoznaji da ste u svom poslu gospodar samom sebi, te sukladno prilikama samostalno donosite odluke.
- Ostvarenu dobit slobodno raspodjeljujete za proširenje svoga posla ili za povećanje štednje.
- Slobodno možete prodati dijelove svoje imovine ili cijeli posao.
- Ostvarenu dobit možete koristiti i za povećanje osobne potrošnje.
- Zadovoljstvo u spoznaji da kreirate posao i za druge, a ne samo za sebe.
- Ugled u okruženju s aktivnim odnosom prema lokalnoj zajednici.

¹⁷ Škrtić, M., Vouk, R.: **Osnove poduzetništva i menadžmenta**, Katma d.o.o., Zagreb, 2006., str. 22.

- Samostalno poduzetništvo se obično vodi kao obiteljski posao, pa se time stvara mjera optimuma privatnog i profesionalnog.

Osim navedenog analizirajući prednosti malog poduzeća ističe se i sljedeće¹⁸:

a) Nezavisnost

Poduzetnici su sami sebi gazde. Oni donose odluke. Oni biraju s kim će poslovati i kojim poslom će se baviti. Oni odlučuju koje će radno vrijeme raditi, kao i što će platiti i hoće li na godišnji odmor. Mnogim poduzetnicima sloboda kontrole života dovoljna je da nadmaši potencijalne rizike.

b) Financijski dobitak

Poduzetništvo nudi veće mogućnosti postizanja značajnih financijskih nagrada od rada za nekog drugog. Posjedovanje vlastitog poduzeća uklanja ograničenja prihoda koja postoje ako ste zaposlenik druge osobe. Mnogi su poduzetnici inspirirani mega-milijunašima koje danas vidimo, poput Stevea Jobsa, Elona Muska, Jeffa Bezosa i Marka Zuckerberga.

c) Kontrola

Mogućnost uključivanja u cjelokupno poslovanje tvrtke, od koncepta do dizajna do stvaranja, od prodaje do poslovanja do odgovora kupaca. Ta sposobnost potpunog uranjanja u posao vrlo zadovoljava poduzetnike koji su vođeni strašću i kreativnošću i posjeduju "viziju" onoga što žele postići. Ova razina uključenosti omogućuje vlasniku tvrtke da zaista stvori nešto svoje.

d) Prestiž

Poduzetnik ima status odgovorne osobe. Neke poduzetnike privlači ideja da budu gazda. Osim toga, ipak, tu je i ugled i ponos vlasništva. Kad netko pita: "Tko je to učinio?" poduzetnik može odgovoriti: "Ja."

e) Vlasnički kapital

¹⁸Web stranice Lumen learning na adresi <https://courses.lumenlearning.com/ivytech-introbusiness/chapter/reading-advantages-and-disadvantages-of-small-business-ownership/&prev=search&pto=aue>, rubrika „Ivytech introbusiness“, „Reading advantages and disadvantages of small business ownership“ (pristupljeno 14. kolovoza 2021.)

Omogućuje pojedincu da izgradi kapital koji se može čuvati, prodati ili prenijeti na sljedeću generaciju. Nije rijetkost da poduzetnici tijekom života posjeduju više tvrtki. Osnivaju tvrtku, vode je neko vrijeme, a kasnije prodaju nekom drugom. Prihod od te prodaje tada se može koristiti za financiranje sljedećeg pothvata. Ako nisu zainteresirani za prodaju tvrtke, cilj bi mogao biti izgraditi nešto što bi se moglo prenijeti na njihovu djecu kako bi im se osigurala financijska budućnost. Jedno je sigurno: kako bi se u potpunosti iskoristile financijske prednosti poslovnog pothvata potrebno je biti vlasnik.

f) Stvaranje novih prilika/mogućnosti

Poduzetništvo stvara priliku da osoba da svoj doprinos. Većina novih poduzetnika pomaže lokalnom gospodarstvu. Svojim inovacijama poduzetnici doprinose društvu u cjelini.

S druge strane poduzetništvo ima i podosta negativnih strana. Neki od nedostataka ulaska u poduzetnički pothvat su sljedeći¹⁹:

- Ponekad otežano, ali i nužno prihvaćanje realnosti da u svim aktivnostima nemate potpunu slobodu akcije.
- Kupac vaših proizvoda i usluga, kojem se prilagođavate i prema kojem usmjeravate svoje aktivnosti vrlo je često vaš “poslovni gospodar”.
- Država određuje pravila poslovnog ponašanja i zahtijeva da plaćate porez, pa se možete osjećati sputanim.
- Poduzetničke ambicije mogu biti ograničene, a time i sloboda, zbog nedovoljnih sredstava – materijalnih i novčanih.
- Poduzetništvo će od vas, osobito u početku, zahtijevati dug i naporan dan i sedmodnevni radni tjedan.
- Profesionalni i privatni život često neodvojiv jedan od drugog, pa ćete trebati puno razumijevanja obitelji i privatne okoline

Osim navedenog možemo dalje analizirati nedostatke malih i srednjih poduzeća pri čemu se ističu sljedeće zajedničke loše strane²⁰:

¹⁹ Škrtić, M., Vouk, R.: **Osnove poduzetništva i menadžmenta**, Katma d.o.o., Zagreb, 2006., str. 22.

²⁰ Ibid

a) Rad bez radnog vremena

Kad netko otvori malu tvrtku, vjerojatno će, barem na početku, imati malo zaposlenih. Ovo ostavlja sve dužnosti i odgovornosti vlasniku. Vlasnici malih poduzeća izvješćuju da rade više od osamdeset sati tjedno baveći se svime, od kupnje preko bankarstva do oglašavanja. Ovaj put obveza može opteretiti obitelj i prijatelje te povećati stres pri pokretanju novog poslovnog pothvata.

b) Rizik

Čak i ako je poslovanje strukturirano tako da minimizira rizik i odgovornost prema vlasniku, rizik se ne može u potpunosti eliminirati. Na primjer, ako pojedinac napusti siguran posao kako bi slijedio poduzetnički san, a posao propadne, ovaj financijski zastoj može biti teško prevladati. Osim financijskog rizika, poduzetnici moraju uzeti u obzir i rizik zbog odgovornosti za proizvod, neslaganja zaposlenika i regulatornih zahtjeva

c) Neizvjesnost

Iako bi poslovanje na početku moglo biti uspješno, vanjski čimbenici, poput pada gospodarstva, ulaska novih konkurenata na tržište ili promjene u potražnji potrošača, mogu usporiti rast poslovanja. Čak i poduzetnici koji prođu kroz opsežan proces planiranja nikada neće moći predvidjeti sve potencijalne promjene u poslovnom okruženju.

d) Financijska odgovornost

Čak i najmanji poslovni pothvati zahtijevaju određenu količinu kapitala za početak. Za mnoge ljude koji započinju male tvrtke početni izvor financiranja im je osobna štednja, ulaganja ili mirovinski fondovi. Ulaganje ovih vrsta sredstava u poslovni pothvat čini ih nedostupnima za osobne ili obiteljske potrebe. U većini slučajeva gdje mala tvrtka dobiva početna sredstva putem kredita, poduzetnik mora osigurati zajam zalaganjem osobne imovine, poput kuće. Rizik udjela u vlastitom domu financijska je obveza koju svi poduzetnici nisu spremni preuzeti.

Unatoč potencijalnim nedostacima, većina vlasnika malih tvrtki zadovoljna je svojom odlukom o pokretanju posla. Istraživanje koje su proveli *Wall Street Journal* i Cicco and Associates Inc. pokazuje da se vlasnici malih tvrtki i rukovoditelji na najvišoj razini u velikoj mjeri slažu da su vlasnici malih tvrtki "zadovoljniji svojim radom od svojih kolega iz korporacije"²¹

²¹ Web stranice iqualifyuk na adresi <https://www.iqualifyuk.com/library/business-management-section/the-impact-of-smes-in-the-global-economy/>, rubrika "Business Management", "The impact of SMEs in the global economy" (pristupljeno 10. kolovoza 2021.)

2.5. Uloga malog i srednjeg poduzeća u razvoju društva

Mala i srednja poduzeća imaju važnu ulogu u gospodarskom razvoju svake države. Njihova je uloga značajna za proizvodnju, stvaranje radnih mjesta i izvoz te omogućuje pravedniju raspodjelu prihoda. Osim toga mala i srednja poduzeća nose veliki potencijal u kriznim vremenima jer se brzo prilagođavaju novonastalim promjenama.

Državna politika može potaknuti poduzetništvo stvaranjem poticajnog okruženja pogodnog za poslovanje kroz osiguravanje lako dostupnih sredstva za financiranje poduzetničkih projekata. Liberalne politike i napredna društva potiču buduće poduzetnike da se odluče na rizik i stvore vrijednost za sebe, ali i za cijelo društvo.

Dugoročno, mala i srednja poduzeća nose potencijal porasta prihoda i ukupnog BDP -a te osiguravaju veću konkurentnost gospodarstva. Ako poslovno okruženje pogoduje otvaranju malih i srednjih poduzeća i podržava njihovo poslovanje, oni će ne samo stvoriti nova radna mjesta, već će stvoriti i različite često inovativne proizvode i usluge koje potrošač na određenom tržištu može izabrati.

Kao što je spomenuto mala i srednja poduzeća igraju vrlo važnu gospodarsku ulogu doprinoseći zapošljavanju i gospodarskom razvoju. Većinu formalnih radnih mjesta koja su dostupna na tržištima u razvoju uglavnom stvaraju mala i srednja poduzeća, prema nekim procjenama to je gotovo četiri od pet radnih mjesta dostupnih na tržištu rada.

Postoje različiti načini na koje mala i srednja poduzeća pomažu gospodarskom razvoju, neki od njih su²²:

- poticanje gospodarskog rasta - ova poduzeća stvaraju nove mogućnosti zapošljavanja i pokreću inovacije
- međusobna konkurencija koja se pozitivno odražava na tržište - stalna borba za prevlast izvlači najbolje u poslu, to pokreće win-win situaciju i za poduzetnika i za potrošača te ekonomiju u cjelini

²² Web stranice iqualifyuk na adresi <https://www.iqualifyuk.com/library/business-management-section/the-impact-of-smes-in-the-global-economy/>, rubrika “Business Management”, “The impact of SMEs in the global economy“ (pristupljeno 10. kolovoza 2021.)

- Stvaranje inovacija, ideja i vještina
- veća stopa rasta u odnosu na svjetski industrijski sektor - glavna prednost sektora malih i srednjih poduzeća je njihov potencijal za stvaranje zaposlenja uz niža ulaganja
- brzi razvoj - velik broj ukupnih poslovnih poduhvata čine mala i srednja poduzeća
- „jastuk“ protiv recesije – prilagođavanjem i inovacijama na promjenjive okolnosti
- čine veliki dio u mnogim gospodarstvima - u većini razvijenih i razvijanih gospodarstava, više od 90% malih i srednjih poduzeća poboljšava stopu zaposlenosti. Zapravo, kada se velike industrije smanje i smanje broj radnih mjesta, mala i srednja poduzeća nastavljaju se razvijati i otvarati više radnih mjesta
- Brzo se prilagođavaju dinamičnom poslovnom svijetu prelaskom na e-trgovinu i internetske transakcije roba i usluga. Napredak tehnologije nije samo olakšao proces prodaje i kupnje, već je pomogao poduzetnicima da smanje troškove oglašavanja i marketinga. Različite platforme e-trgovine olakšavaju život malim i srednjim poduzećima.
- igraju vitalnu ulogu u pružanju usluga i trgovcima i primarnoj industriji
- proizvode gotovu robu, kao i usluge
- doprinose razvoju različitih sektora, poput proizvodnje, poljoprivrede i ICT usluga

Može se reći da između malih i srednjih poduzeća i gospodarstva postoji uzajamni pozitivni odnos. Razvoj gospodarstva osigurava otvaranje više malih i srednjih poduzeća. Veći broj malih i srednjih poduzeća osigurava rast i razvoj gospodarstva.

3. MALO PODUZETNIŠTVO U REPUBLICI HRVATSKOJ

3.1. Kriterij klasifikacije poduzeća u Republici Hrvatskoj

Područje malog gospodarstva kojeg čine subjekti mikro, malog i srednjeg poduzetništva u Republici Hrvatskoj definirano je *Zakonom o poticanju malog gospodarstva* (Narodne novine br. 29/02, 63/07, 53/12, 56/13 i 121/16 – u daljnjem tekstu *Zakon*), a klasifikacija je napravljena temeljem broja zaposlenih i godišnjeg poslovnog prihoda.

Malo gospodarstvo u smislu navedenog Zakona čine subjekti u poduzetništvu i obrtu koji²³:

- 1) zapošljavaju prosječno godišnje manje od 250 radnika
- 2) u poslovanju su neovisni, odnosno autonomni subjekti koji nisu klasificirani kao partnerski subjekti te povezani subjekti, sukladno Preporuci Komisije 2003/361/EC« od 6. svibnja 2003. godine.,
- 3) prema financijskim izvješćima za prethodnu godinu ostvaruju godišnji poslovni prihod u iznosu protuvrijednosti do 50.000.000,00 eura, ili imaju ukupnu aktivu ako su obveznici poreza na dobit, odnosno imaju dugotrajnu imovinu ako su obveznici poreza na dohodak, u iznosu protuvrijednosti do 43.000.000,00 eura.

Subjekti malog gospodarstva su definirani kao fizičke i pravne osobe koje samostalno i trajno obavljaju dopuštene djelatnosti radi ostvarivanja dobiti odnosno dohotka na tržištu.²⁴

Neovisnost u poslovanju, u smislu navedenog Zakona, znači da druge fizičke ili pravne osobe, koje ne udovoljavaju kriterijima iz stavka 1. članka 2. navedenog Zakona, pojedinačno ili zajednički, nisu vlasnici više od 25% udjela u vlasništvu ili pravu odlučivanja u subjektu malog gospodarstva.²⁵

Neovisnost u poslovanju postoji i ako je prekoračen udjel od 25% iz stavka 3. članka 2. navedenog Zakona, u slučajevima²⁶:

- ako udio u vlasništvu ili pravu odlučivanja u subjektu malog gospodarstva ima investicijski fond ili drugi institucionalni ulagatelji, pod uvjetom da nemaju kontrolu nad subjektom malog gospodarstva, bilo pojedinačno ili zajednički, ili

- ako raspored udjela u vlasništvu u subjektu malog gospodarstva nije moguće odrediti, te se na osnovi posebne pisane izjave subjekta malog gospodarstva može opravdano pretpostaviti da

²³ooo: **Narodne novine**, *Zakon o poticanju malog gospodarstva*, Zagreb, 2016.

²⁴ Ibid

²⁵ Ibid

²⁶ Ibid

druge fizičke ili pravne osobe, koje ne udovoljavaju kriterijima iz stavka 1. ovoga članka, pojedinačno ili zajednički nisu vlasnici više od 25% udjela.

Prema veličini u smislu ovoga Zakona razlikuju se mikro, mali i srednji subjekti malog gospodarstva.

Mikro subjekti malog gospodarstva su fizičke i pravne osobe iz navedenog Zakona, koje²⁷:

- 1) prosječno godišnje imaju zaposleno manje od 10 radnika,
- 2) prema financijskim izvješćima za prethodnu godinu ostvaruju godišnji poslovni prihod u iznosu protuvrijednosti do 2.000.000,00 eura, ili imaju ukupnu aktivu ako su obveznici poreza na dobit, odnosno imaju dugotrajnu imovinu ako su obveznici poreza na dohodak, u iznosu protuvrijednosti do 2.000.000,00 eura.

Mali subjekti malog gospodarstva su fizičke i pravne osobe iz navedenog Zakona, koje²⁸:

- 1) prosječno godišnje imaju zaposleno manje od 50 radnika,
- 2) prema financijskim izvješćima za prethodnu godinu ostvaruju godišnji poslovni prihod u iznosu protuvrijednosti do 10.000.000,00 eura, ili imaju ukupnu aktivu ako su obveznici poreza na dobit, odnosno imaju dugotrajnu imovinu ako su obveznici poreza na dohodak, u iznosu protuvrijednosti do 10.000.000,00 eura.

Srednji subjekti malog gospodarstva su fizičke i pravne osobe iz navedenog Zakona, čiji je godišnji prosječni broj radnika, ukupni godišnji promet ili zbroj bilance, odnosno dugotrajna imovina veća od utvrđenih za mikro i male poduzetnike.

3.2. Oblici poslovanja malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj

Pravno organizacijski oblici poduzetništva u Republici Hrvatskoj su²⁹:

- 1) Obrti i slobodna zanimanja
- 2) Trgovačka društva: jednostavno društvo sa ograničenom odgovornošću (j.d.o.o.), društvo sa ograničenom odgovornošću (d.o.o.), Dioničko društvo (d.d.), javno trgovačko društvo (j.t.d) i komanditno društvo (k. d.)

²⁷ Ibid

²⁸ Ibid

²⁹ Web stranice Ekonosa na adresi <http://www.ekonos.hr/porezi/pravni-oblici-poduzetnistva-i-dio/>, rubrika „Porezi“, „Pravni oblici poduzetništva“ (pristupljeno 17. kolovoza 2021.)

- 3) Zadruga, ortaštva, obiteljska poljoprivredna gospodarstva (OPG-i), udruge, ustanove, zaklade i fondacije

Svaki od navedenih organizacijsko pravnih oblika reguliran je određenim zakonom kao što je Zakon o obrtu, Zakonom o trgovačkim društvima, Zakonom o zadrugama, Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu te drugi zakoni i pravilnici koji reguliraju pojedine oblike poslovanja,

Obrt je samostalno i trajno obavljanje dopuštenih gospodarskih djelatnosti od strane fizičkih osoba sa svrhom postizanja dobiti koja se ostvaruje proizvodnjom, prometom ili pružanjem usluga na tržištu. Iznimno obrt obavlja i trgovačko društvo koje obavlja jednu ili više djelatnosti ako to ne čini na industrijski način.³⁰

Društvo s ograničenom odgovornošću (d.o.o.) najčešći je oblik trgovačkog društva u Hrvatskoj. Društvo s ograničenom odgovornošću trgovačko je društvo u koje jedna ili više pravnih ili fizičkih osoba ulažu temeljne uloge s kojima sudjeluju u unaprijed ugovorenom temeljnom kapitalu. Temeljni uložci ne moraju biti jednaki. Nijedan osnivač ne može pri osnivanju preuzeti više temeljnih uloga, ali ih kasnije može steći. Poslovni udjeli ne mogu se izraziti u vrijednosnim papirima.³¹

Jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću (j.d.o.o.) je inačica klasičnog društva s ograničenom odgovornošću (d.o.o.), glavni cilj uvođenja j.d.o.o.-a je olakšanje ulaska u poduzetničke pothvate uz znatno manje troškove osnivanja društva. Izmjenama i dopunama Zakona o trgovačkim društvima (NN 111/12) odredbama čl.387.st.2. i čl.390a. uređeno je njegovo osnivanje. J.d.o.o. kojeg mogu osnovati najviše tri osobe i samo jedna osoba može biti član uprave. Najniži iznos temeljnog kapitala je 10,00 kn, koji mora u cijelosti biti plaćenu u novcu dok najniži nominalni iznos poslovnog udjela može iznositi 1,00 kn. J.d.o.o. mora imati zakonske rezerve u koje se mora unijeti 1/4 iznosa dobiti društva iskazanu u godišnjim financijskim izvješćima umanjen za iznos gubitka iz prethodne godine, a rezerve se smiju upotrijebiti samu u tri slučaja predviđena zakonom. Kada iznos temeljnog kapitala dosegne iznos od 20.000,00 kn, takvo društvo prestaje biti jednostavno i na njega se

³⁰ Web stranice Hrvatske obrtničke komore na adresi <https://www.hok.hr/gospodarstvo-i-savjetovanje/statistika/trgovacka-drustva-i-obrti>, rubrika „Gospodarstvo i savjetovanje“, „Trgovačka društva i obrti“ (pristupljeno 13. kolovoza 2021.)

³¹ ibid

primjenjuju pravila koja vrijede za klasični d.o.o., s tim da društvo može zadržati tvrtku jednostavnog društva s ograničenom odgovornošću.³²

Dioničko društvo (d.d.) je trgovačko društvo kapitala u kojemu članovi (dioničari) sudjeluju s ulozima u temeljnom kapitalu podijeljenom na dionice. Dioničko društvo može osnovati i samo jedna osoba, odnosno društvo može imati i samo jednog dioničara. Dioničko društvo je pravna osoba koja pravnu osobnost stječe upisom u sudski registar. Društvo odgovara za svoje obveze svom svojom imovinom. Dioničari ne odgovaraju za obveze društva. Temeljni akt dioničkog društva je statut. Njime se uređuje unutarnji ustroj društva.³³

Javno trgovačko društvo (j.t.d.) - Javno trgovačko društvo jest trgovačko društvo u koje se udružuju dvije ili više osoba radi trajnog obavljanja djelatnosti pod zajedničkom tvrtkom, a svaki član društva odgovara vjerovnicima društva neograničeno i solidarno cijelom svojom imovinom. Član društva ne može bez suglasnosti ostalih članova raspolagati svojim udjelom u društvu.³⁴

Komanditno društvo (k.d.) - Komanditno je društvo trgovačko društvo u koje se udružuju dvije ili više osoba radi trajnog obavljanja djelatnosti pod zajedničkom tvrtkom, od kojih najmanje jedna odgovara za obveze društva neograničeno i solidarno cijelom svojom imovinom (komplementar), a najmanje jedna odgovara za obveze društva samo do iznosa određenog imovinskog uloga u društvo (komanditor).³⁵

Gospodarsko interesno udruženje (GIU) - Gospodarsko interesno udruženje pravna je osoba koju osnivaju dvije ili više fizičkih i pravnih osoba da bi olakšale i promicale obavljanje gospodarskih djelatnosti koje čine predmete njihovog poslovanja, ali tako da ta pravna osoba za sebe ne stječe dobit.³⁶

³² Web stranice Zagrebačkog inovacijskog centra na adresi <https://www.zicer.hr/Poduzetnicki-pojmovnik/Jednostavno-drustvo-s-ogranicenom-odgovornoscju-j.d.o.o.>, rubrika „Poduzetnički pojmovnik“, „Jednostavno društvo s ograničenom odgovornošću (j.d.o.o.)“ (pristupljeno 10. kolovoza 2021.)

³³ Web stranice Hrvatske obrtničke komore na adresi <https://www.hok.hr/gospodarstvo-i-savjetovanje/statistika/trgovacka-drustva-i-obrti>, rubrika „Gospodarstvo i savjetovanje“, „Trgovačka društva i obrti“ (pristupljeno 13. kolovoza 2021.)

³⁴ Ibid

³⁵ Ibid

³⁶ Ibid

Predstavništvo - Predstavništvo u Hrvatskoj može osnovati strana osoba koja obavlja gospodarsku djelatnost i nacionalna ili međunarodna gospodarska udruga.³⁷

Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo (OPG) – OPG je organizacijski oblik gospodarskog subjekta poljoprivrednika fizičke osobe koji radi stvaranja dohotka samostalno i trajno obavlja djelatnost poljoprivrede i s njom povezane dopunske djelatnosti, a temelji se na korištenju vlastitih i/ili unajmljenih proizvodnih resursa te na radu, znanju i vještinama članova.³⁸ Fizička osoba koja zbog samostalnog obavljanja gospodarske djelatnosti poljoprivrede odabere organizacijski oblik OPG-a, a ima ekonomsku veličinu gospodarstva veću od kunske protuvrijednosti izražene u stranoj valuti od 3000 eura i/ili koja je po osnovi obavljanja gospodarske djelatnosti poljoprivrede obveznik poreza na dohodak ili poreza na dobit sukladno posebnim propisima, mora se upisati u Upisnik obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (u daljnjem tekstu: Upisnik OPG-ova) sukladno *Zakonu o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu* (*Narodne novine*, br. 29/18 i 32/19) (u daljnjem tekstu: *Zakon o OPG-u*).³⁹

Zadruga – Zadruga je dobrovoljno udruženje zadrugara u kojemu svaki član sudjeluje neposredno i koji zajedničkim poslovanjem po načelu uzajamne pomoći unapređuje i zaštićuje svoj gospodarski i drugi profesionalni interes radi ostvarenja svoje osobne i zajedničke dobiti zadrugara u skladu sa zakonom i pravilima zadruge. Zadruga je, dakle, pravna osoba koja se upisuje u sudski registar, a predmet poslovanja zadruge može biti obavljanje svake djelatnosti koja nije zakonom zabranjena.⁴⁰

Udruga koja obavlja gospodarske djelatnosti - Udruga smije obavljati gospodarske djelatnosti, ali ne radi stjecanja dobiti za svoje članove ili treće osobe.⁴¹

Udruga smije obavljati gospodarske djelatnosti ako je to propisano statutom, sukladno posebnim propisima kojima se uređuju uvjeti za obavljanje te vrste djelatnosti. Gospodarske djelatnosti udruga može obavljati pored djelatnosti kojima se ostvaruju njezini

³⁷ Ibid

³⁸ Web stranice Ministarstva poljoprivrede na adresi <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute-teme/poljoprivreda-173/poljoprivredna-politika/obiteljska-poljoprivredna-gospodarstva/pitanja-i-odgovori/1322>, rubrika „Poljoprivredna politika“, „Obiteljska poljoprivrednagospodarstva“ (pristupljeno 13. kolovoza 2021.)

³⁹ Ibid

⁴⁰ Web stranice Zadruga osječko-baranjske županije na adresi <http://www.zadruga.obz.hr/index.php/hr/zadruga-sto-je-to/pravni-okvir>, rubrika “Zadruga što je to”, “Pravni okvir” (pristupljeno 09. kolovoza 2021.)

⁴¹ Web stranice GOV.hr na adresi <https://gov.hr/hr/gospodarska-djelatnost-udruga/592>, rubrika „Udruga“, „Gospodarska djelatnost udruga“ (pristupljeno 23. kolovoza 2021.)

ciljevi utvrđeni statutom, ali ih ne za stjecanje dobiti za svoje članove ili treće osobe.⁴² Sukladno članku 9. Zakona o udrugama, djelovanje udruge temelji se na načelu neprofitnosti, što znači da se udruga ne osniva sa svrhom stjecanja dobiti, ali može obavljati gospodarsku djelatnost, sukladno zakonu i statutu.⁴³

3.3. Stanje malog i srednjeg poduzetništva u Republici Hrvatskoj

Zadnji podaci koji se mogu prikupiti o stanju malog i srednjeg poduzetništva u Republici Hrvatskoj odnose se na 2019. godinu, a samo djelomično mogu se naći i podaci za 2020. godinu.

Struktura gospodarstva Hrvatske izrazito je stabilna. Kao i u većini zemalja svijeta, sektor malih i srednjih poduzeća ima značajno najveći udio u broju poduzeća koji u Hrvatskoj iznosi 99,7%. U 2019. godini ukupan broj poduzeća narastao je za 3,9% u odnosu na prethodnu godinu što predstavlja nastavak pozitivnog trenda rasta broja poduzeća u Hrvatskoj U petogodišnjem razdoblju od 2015. do 2019. godine broj poduzeća narastao je za 27,9% što se može vidjeti iz Tablice br. 1 u nastavku⁴⁴,

⁴² Ibid

⁴³ Ibid

⁴⁴ Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva, Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020., Zagreb, 2020., str. 7

Tablica 1: Struktura poduzeća u Republici Hrvatskoj s obzirom na veličinu od 2015. do 2019. godine

	2015.		2016.		2017.		2018.		2019.	
	Broj subjekata	%	Broj subjekata	%	Broj subjekata	%	Broj subjekata	%	Broj subjekata	%
Sektor malih i srednjih poduzeća	106.221		114.156		119.752		130.757		135.890	
Mikro i mala poduzeća	105.029	99,7	112.809	99,7	118.352	99,7	129.259	99,7	134.365	99,7
Srednja poduzeća	1.192		1.347		1.400		1.498		1.525	
Velika poduzeća	348	0,3	327	0,3	329	0,3	360	0,3	370	0,3
Ukupno	106.569	100	114.483	100	120.081	100	131.117	100	136.260	100

Izvor: Preuzeto iz *Izvešća o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020, CEPOR, str. 7*

Mikro, mala i srednja poduzeća zapošljavaju tri četvrtine (74,3%) svih zaposlenih u poslovnim subjektima u Hrvatskoj u 2019. godini, i taj udio veći je za 2,1 postotna boda u odnosu na 2018. godinu. Najveće povećanje zaposlenosti je u mikro poduzećima: u 2019. godini za 12% u odnosu na 2018. godinu, a u malim poduzećima za 4,8%. Nakon porasta broja zaposlenih u 2018. godini, u 2019. godini srednja i velika poduzeća bilježe smanjenje broja zaposlenih, u srednjim poduzećima za 0,6%, a u velikim poduzećima za 4,3% .⁴⁵ Opisano je sažeto prikazano u Tablici br. 2,

⁴⁵ Ibid, str. 20

Tablica 2: Veličina poduzeća i zaposlenost, ukupan prihod i izvoz u 2018. i 2019. godini

Ekonomski kriterij valorizacije sektora	Veličina poduzeća							
	Mikro		Mala		Srednja		Velika	
	2018.	2019.	2018.	2019.	2018.	2019.	2018.	2019.
Broj zaposlenih	255.819	286.603	238.392	249.826	184.278	183.189	261.465	250.158
Zaposlenost (udio) ⁴	27,2%	29,6%	25,4%	25,8%	19,6%	18,9%	27,8%	25,8%
Ukupan prihod (mil. kn)	102.094	126.003	172.766	189.187	161.166	165.172	315.134	315.765
Ukupan prihod (udio)	13,6%	15,8%	23,0%	23,8%	21,4%	20,7%	42,0%	39,7%
Izvoz (mil. kn)	10.432	12.379	29.671	31.064	37.874	36.739	69.205	71.273
Izvoz (udio)	7,1%	8,2%	20,2%	20,5%	25,7%	24,3%	47,0%	47,1%

Izvor: Preuzeto iz *Izješća o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020, CEPOR, str. 8*

Mikro poduzeća s udjelom 29,6% predstavljaju kategoriju poduzeća koja ostvaruju najveći udio u ukupnoj zaposlenosti na razini Hrvatske u 2019. godini. S druge strane, mikro poduzeća ostvaruju najmanje udjele u ukupnim prihodima (15,8%) i ukupnom izvozu (8,2%) što ukazuje na nižu razinu konkurentnosti i internacionalizacije tog segmenta gospodarstva. U 2019. godini velika poduzeća uz udio od 25,8% u ukupnoj zaposlenosti, ostvaruju najveće udjele u prihodima (39,7%) i izvozu (47,1%). Sektor mikro, malih i srednjih poduzeća u 2019. godini ostvario je 60,3% ukupnog prihoda ostvarenog na razini Hrvatske. Ukupan prihod mikro poduzeća u 2019. godini porastao je za 23,4%, malih poduzeća za 9,5%, srednjih poduzeća za 2,5%, a velikih poduzeća za 0,2% u odnosu na 2018. godinu⁴⁶.

3.4. Značaj malih i srednjih poduzetnika za hrvatsko gospodarstvo

⁴⁶ Ibid, str. 8

Iz analize u prethodnom poglavlju vidi se kako malih i srednji poduzetnici čine okosnicu hrvatskog gospodarstva obzirom na broj zaposlenih te dobit i izvoz koje ostvaruju.

Mikro poduzeća s udjelom 29,6% predstavljaju kategoriju poduzeća koja ostvaruju najveći udio u ukupnoj zaposlenosti na razini Hrvatske u 2019. godini. S druge strane, mikro poduzeća ostvaruju najmanje udjele u ukupnim prihodima (15,8%) i ukupnom izvozu (8,2%) što ukazuje na nižu razinu konkurentnosti i internacionalizacije tog segmenta gospodarstva. U 2019. godini velika poduzeća uz udio od 25,8% u ukupnoj zaposlenosti, ostvaruju najveće udjele u prihodima (39,7%) i izvozu (47,1%). Sektor mikro, malih i srednjih poduzeća u 2019. godini ostvario je 60,3% ukupnog prihoda ostvarenog na razini Hrvatske. Ukupan prihod mikro poduzeća u 2019. godini porastao je za 23,4%, malih poduzeća za 9,5%, srednjih poduzeća za 2,5%, a velikih poduzeća za 0,2% u odnosu na 2018. godinu.⁴⁷

Tablica 3: Prosječan broj zaposlenih i produktivnost u mikro i malim poduzećima 2015.-2019.

Godina	Broj mikro i malih poduzeća	Broj zaposlenih u mikro i malim poduzećima	Prosječni broj zaposlenih u mikro i malim poduzećima	Ukupan prihod (u mil. kn)	Ukupan prihod po zaposlenom (u kn)
2015.	105.029	432.934	4,1	226.110	522.273
2016.	112.809	455.670	4	236.495	519.005
2017.	118.352	472.619	4	255.691	541.009
2018.	129.259	494.211	3,8	274.860	556.159
2019.	134.365	536.429	4	315.190	587.570

Izvor: Preuzeto iz *Izvyješća o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020, CEPOR, str. 10*

Značaj te grupe poduzeća u gospodarstvu Hrvatske, mjereno kroz kriterije zaposlenosti (74%), ukupnog prihoda (60%) i izvoza (53%) vrlo je stabilan godinama. Međutim, očito je da postoji problem produktivnosti/konkurentnosti što se ogleda u nižoj razini ostvarenog ukupnog prihoda i vrijednosti izvoza po zaposleniku nego što je to u velikim poduzećima. To se ogleda i u nižoj financijskoj efikasnosti mikro, malih i srednjih poduzeća u odnosu na velika poduzeća (konsolidirani financijski rezultat govori o 50% sudjelovanja velikih poduzeća u ukupnoj

⁴⁷ Ibid, str. 8

vrijednosti konsolidiranog financijskog rezultata u gospodarstvu Hrvatske u 2019. godini). Problematiku niže produktivnosti/konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća treba analizirati u kontekstu niske razine inovativnosti cijelog hrvatskog gospodarstva, koju karakterizira nedostatnost suradnje istraživačkog i poslovnog sektora. U 2019. godini zabilježen je pad broja osnovanih poduzeća, što otvara pitanje razloga, odnosno kvalitete poduzetničke okoline. Većina malih gospodarstvenika u Hrvatskoj bavi se pružanjem usluga, a dominiraju sektori djelatnosti trgovine na veliko i malo. Razvoj usluga temeljenih na znanju u Hrvatskoj ima solidne temelje s velikom zastupljenošću maloga gospodarstva u sektoru informacija i komunikacija te sektoru stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti. Međutim na gospodarskoj razini broj zaposlenih u znanjem intenzivnim djelatnostima niži je od broja u EU, stoga je važno nastaviti podupirati razvoj maloga gospodarstva koji se temelji na znanju.⁴⁸

3.5. Ograničavajući čimbenici razvoja malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj

Mala i srednja poduzeća u Republici Hrvatskoj susreću se s određenim ograničenjima koja im otežavaju poslovanje i razvoj odnosno brži razvoj njihovog poduzeća. Kao najvažnija ograničenja razvoja malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj mogu se navesti:

- administrativne procedure (komplicirana i dugotrajna zakonska regulativa)
- pravna nesigurnost (spori sudovi)
- nesređeni imovinsko pravni odnosi (neusklađenost gruntovnih i katastarskih knjiga što otežava kupnju i nova ulaganja)
- obrazovni sustav (nedostatak stvaranja odgovarajuće radne snage pogotovo u obrtničkim zanimanjima)
- otežan pristup kapitalu
- problemi oko izvoza (komplicirane procedure, tečaj kune)
- problemi oko udruživanja u poduzetničke asocijacije npr. Klustere (komplicirana procedura i nepostojanje tradicije ka udruživanju)
- neodgovarajuća ili nepostojeća podrška poduzetničkih potpornih institucija (u manjim gradovima i općinama nema poduzetničkih potpornih institucija)

⁴⁸ Ibid

Mali gospodarstvenici u Hrvatskoj pretjerano su opterećeni administrativnim zahtjevima i vremenom koje je potrebno za dobivanje potrebnih dokumenata i dozvola (posebice građevinskih) te registraciju i prijenos imovine. Rješavanje stečajeva neuspješnih poduzeća i dalje je područje u kojem treba ostvariti napredak u Hrvatskoj. Potrebno je poduzeti korake da se smanji vrijeme i troškovi insolventnosti poduzeća u Hrvatskoj. Potrebno je poboljšati prisilnu provedbu ugovora i sudsko rješavanje sporova. U Hrvatskoj je postizanje sudskih nagodbi dugotrajno i obeshrabrujuće te će trebati dodatno raditi na bržem rješavanju sporova na sudovima. U međuvremenu, veća uporaba alternativnih postupaka medijacije, kao što su oni u HOK i HGK, tužiteljima može omogućiti napredak u rješavanju trgovačkih sporova. U mnogim područjima mali gospodarstvenici u Hrvatskoj mogu iskoristiti prednosti i potencijal jedinstvenog tržišta ako se uspiju prilagoditi standardima i normama EU, te dobiti potrebne certifikate. Najnoviji dokazi pokazuju kako mnogi hrvatski mali gospodarstvenici nisu spremni natjecati se na jedinstvenom tržištu te im je teško ostvariti potrebne standarde i dobiti certifikate.⁴⁹

Unapređenje konkurentnosti hrvatskoga maloga gospodarstva zahtijeva i bolju energetska učinkovitost. Stoga je nužno pomoći malim poduzećima u učinkovitijoj uporabi energije te je s tim u vezi potrebno definirati mjere koje će pridonijeti učinkovitijem korištenju energije u malom gospodarstvu (odrediti sustav poticaja koji će npr. pridonijeti korištenju alternativnih izvora energije).⁵⁰

Na hrvatskom tržištu treba osigurati dodatne izvore financiranja za mala poduzeća kako bi se ostvario potencijal u sektoru maloga gospodarstva. Nužno je unaprijediti protok financijskih prijedloga iz sektora maloga gospodarstva, a za to je potrebno pružiti veću potporu poduzetnicima te unaprijediti kvalitetu potpora koje su sada dostupne.⁵¹

Mala i srednja poduzeća mogla bi puno bolje poslovati kada bi se bolje povezala. To je moguće pružanjem potpore klasterima, te pružanjem pomoći malim i velikim poduzećima da razviju domaće opskrbne i vrijednosne lance.⁵²

⁴⁹ **Ministarstvo poduzetništva i obrta**, Strategija razvoja poduzetništva u RH 2013.-2020. , Zagreb, 2013., str. 38

⁵⁰ Ibid, str. 28

⁵¹ Ibid, str. 29

⁵² Ibid, str. 29

3.6. Institucije koje u Republici Hrvatskoj podupiru malo i srednje poduzeće

Poduzetničke potporne institucije pružaju potporu poduzetnicima općim savjetima, izobrazbom, potporom novim poduzećima koja uvode novu tehnologiju, pomaganjem pri ispunjavanju projektnih prijava te osiguravanjem lokacija za industrijski razvoj s cjelovitom infrastrukturom.⁵³

Poduzetničke potporne institucije definirane su *Zakonom o unapređenju poduzetničke infrastrukture* (Narodne novine br. 93/13, 114/13, 41/14, 57/18), a primarno su usmjerene na provođenje programa usmjerenih na razvoj poduzetništva, posebice malih i srednjih poduzetnika, a čime posljedično doprinose i unapređenju poduzetničkog okružja u Republici Hrvatskoj.⁵⁴

Poduzetničke potporne institucije se dijele na⁵⁵:

- razvojne agencije (županijske, lokalne ili određene djelatnosti),
- poduzetničke centre,
- poslovne inkubatore (poduzetničke ili za nove tehnologije),
- poduzetničke akceleratorne,
- poslovne parkove,
- znanstveno-tehnolojske parkove,
- centre kompetencija i slobodne zone.

Razvojne agencije (lokalne, županijske, za određene djelatnosti) - zadužene su za operativno provođenje mjera za razvoj gospodarstva i poduzetništva, poticanje i privlačenje investicija te iniciranje i realizaciju projekata poticanja gospodarskog razvitka i poduzetništva, objedinjavajući rad gospodarskih subjekata, lokalnih i regionalnih poduzetničkih institucija, te visokoobrazovnih institucija i centara znanja.⁵⁶

⁵³ Web stranice Udruga gradova na adresi <https://www.udruga-gradova.hr/impuls/plavi-ured-zagreb-za-poduzetnike>, rubrika „INpuls“, „Plavi ured Zageb - za poduzetnike“ (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)

⁵⁴ Web stranice Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja na adresi <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug/uprava-za-internacionalizaciju-6087/poduzetnicka-infrastruktura/7583>, rubrika „Uprava za internacionalizaciju“, „Poduzetnička infrastruktura“ (pristupljeno 22. kolovoza 2021.)

⁵⁵ ooo: **Narodne novine**, Zakon o unapređenju poduzetničke infrastrukture, Zagreb, 2018.

⁵⁶ Web stranice GOV.hr na adresi <https://gov.hr/hr/poduzetnicka-infrastruktura/1368>, rubrika „Pokretanje poslovanja“, „Poduzetnička infrastruktura“ (pristupljeno 29. kolovoza 2021.)

Poduzetnički centri - zaduženi su za operativno provođenje mjera za razvoj i poticanje poduzetništva na lokalnom i/ili širem području (županija, regija) i predstavljaju središta stručne i edukativne pomoći poduzetnicima radi razvoja poduzetništva u svojim sredinama.⁵⁷

Poslovni inkubatori (poduzetnički, za nove tehnologije) - zaduženi su za pomoć i podršku poduzetnicima u ranoj fazi razvoja poduzetničkih projekata te pružaju stručnu, tehničku i edukativnu pomoć za pokretanje poduzetničkih projekata i poduzeća te njihov brz i održiv razvoj.⁵⁸

Poduzetnički akceleratori - zaduženi su za pružanje podrške poduzetnicima u post-inkubacijskoj fazi, odnosno u fazi razvoja i širenja poslovanja na domaćem i stranom tržištu

Poslovni parkovi - raspoložu fizičkim prostorima, zemljištem i resursima za smještaj malih, srednjih i velikih poduzetnika na komercijalnoj osnovi, s posebnim fokusom na privlačenje domaćih i inozemnih investicija.⁵⁹

Znanstveno – tehnološki parkovi - osnivaju se radi komercijalizacije znanstvenih rezultata i poticanja suradnje znanstvenika i gospodarstvenika.⁶⁰

Centri kompetencije - provode istraživačke projekte razvojnog ili proizvodnog karaktera i razvijaju kompetencije u pojedinim područjima te s kojim drugi poslovni subjekti mogu ugovoriti usluge istraživanja i razvoja u svrhu jačanja pojedinih industrijskih grana.⁶¹

Slobodne zone - posebno ograđen i označen dio teritorija na području na kojem postoje uvjeti za rad slobodnih zona osnovanih temeljem odluka Vlade Republike Hrvatske sukladno odredbama zakona kojim se regulira osnivanje, upravljanje i poslovanje slobodnih zona u Republici Hrvatskoj.⁶²

Cilj, odnosno svrha razvoja i unapređenja poduzetničke infrastrukture je poticanje gospodarskog rasta kroz planiranje i pravodobnu izgradnju poduzetničke infrastrukture koja je nadalje u funkciji ravnomjernog regionalnog razvoja Republike Hrvatske, bržeg rasta

⁵⁷ Ibid

⁵⁸ Ibid

⁵⁹ Ibid

⁶⁰ Ibid

⁶¹ Ibid

⁶² Ibid

poduzetništva i povećanja investicija i zaposlenosti unutar područja na kojem se poduzetnička infrastruktura planira, odnosno gradi.⁶³

Pri Ministarstvu gospodarstva i održivog razvoja vodi se *Jedinstveni registar poduzetničke infrastrukture (JRPI)* u koji se upisuju poduzetničke potporne institucije u Republici Hrvatskoj a dostupan je na stranici <http://reg.mingo.hr/pi/public/>. To je sistematizirana baza podataka o subjektima poduzetničke infrastrukture.

Prema podacima dostupnim u navedenom registru broj poduzetničkih potpornih institucija u 2020. godini je prikazan u tablici br. 4

Tablica 4: Poduzetničke potporne institucije upisane u JRPI 2020. godine ⁶⁴

Vrsta poduzetničke potporne institucije	Broj institucija upisanih u Jedinstveni registar poduzetničke infrastrukture
Poduzetnička zona	273
Županijska razvojna agencija	20
Lokalna razvojna agencija	51
Razvojna agencija određene djelatnosti	6
Poduzetnički inkubator	42
Inkubator za nove tehnologije	12
Poduzetnički akcelerator	9
Poslovni park	1
Znanstveno-tehnološki park	1
Poduzetnički centar	50
Centar kompetencija	8

Izvor: Preuzeto iz *Izješće o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020.*, Zagreb, str. 100

Osim navedenih institucija u Republici Hrvatskoj djeluju i Hrvatska gospodarska komora i Hrvatska obrtnička komora koje su najstarije poduzetničke potporne institucije a koje su ustrojene *Zakonom o hrvatskoj gospodarskoj komori* (NN br. 66/91, 73/91) i *Zakonom o obrtu*

⁶³ Web stranice Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja na adresi <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug/uprava-za-internacionalizaciju-6087/poduzetnicka-infrastruktura/7583>, rubrika „Uprava za internacionalizaciju“, „Poduzetnička infrastruktura“ (pristupljeno 22. kolovoza 2021.)

⁶⁴ **Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva**, *Izješće o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020.*, Zagreb, 2020., str. 2.

(143/13, 127/19, 41/20) te Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HABOR) koja je osnovana *Zakonom o Hrvatskoj banci za obnovu i razvitak* (NN br. 138/06, 25/13).

Hrvatska gospodarska komora krovna je kuća hrvatskog poduzetništva. Promiče, zastupa i štiti interese svojih članica u zemlji i inozemstvu preko 165 godina.⁶⁵

Hrvatska gospodarska komora (HGK) samostalna je stručno-poslovna organizacija, koja promiče, zastupa i usklađuje zajedničke interese svojih članica pred državnim i drugim tijelima u Hrvatskoj i inozemstvu.⁶⁶

Vezano na pomoć oko izvoza HGK pomaže u i u izlasku na strana tržišta kroz naša međunarodna predstavništva, a na domaćem tržištu lobira za zakonsku regulativu u skladu s interesima poduzetnika kroz 63 udruženja i 33 zajednice HGK. Kroz regionalno razgranatu infrastrukturu poduzetnici mogu dobiti pravno savjetovanje, čitav niz informacija, baza podataka i poduzetničkih edukacija, a također sufinancira i nastupe na sajmovima, upućuje na izvore financiranja te savjetuje pri apliciranju za EU sredstva. Komorski kontakti su potpora kod lokalnih razvojnih agencija, razvojnih banaka, drugih državnih institucija, preporuka komercijalnoj banci ili pri javnoj nabavi poslova, u zemlji ili inozemstvu. Sve usluge koje Hrvatska gospodarska komora nudi svojim članicama mogu se vidjeti na njihovoj službenoj mrežnoj stranici <https://www.hgk.hr/usluge>.⁶⁷

Hrvatska obrtnička komora (HOK) je samostalna stručno poslovna organizacija obrtnika koja je osnovana radi promicanja, usklađivanja i zastupanja zajedničkih interesa obrtništva, a nalazi se u zgradi Matice Hrvatskih obrtnika koju su 1939. godine izgradili hrvatski obrtnici. Hrvatska obrtnička komora je pravna osoba. Članovi Hrvatske obrtničke komore su obrtnici koji obavljaju obrt na području Republike Hrvatske te fizičke i pravne osobe koje se dobrovoljno učlane. Područne obrtničke komore udružuju se u Hrvatsku obrtničku komoru. Na razini županija djeluje 20 područnih obrtničkih komora. Na razini gradova i općina djeluje 112 Udruženja obrtnika. Udruženja obrtnika, područne obrtničke komore i Hrvatska obrtnička komora čine jedinstveni sustav organiziranosti obrta. Usluge koje Hrvatska obrtnička komora

⁶⁵ Web stranice Hrvatske gospodarske komore na adresi <https://www.hgk.hr/hrvatska-gospodarska-komora/onama>, rubrika „O nama“, „Tko smo, što smo i što radimo?“ (pristupljeno 18. kolovoza 2021.)

⁶⁶ ibid

⁶⁷ Ibid

nudi svojim članicama mogu se vidjeti na njenoj službenoj mrežnoj stranici <https://www.hok.hr/o-hok-u/nase-usluge>.⁶⁸

Hrvatska udruga poslodavaca (HUP), osim lobističkih aktivnosti, za svoje članove nudi širok spektar usluga uključujući pružanje besplatne pravne pomoći na području radnih odnosa, informiranje članova vezano uz financiranje kroz EU projekte, organizaciju edukacija, povezivanje članova, te pružanje usluga izvan sudskog rješavanja sporova bez administrativnih troškova. Usluge HUP-a mogu se vidjeti na njihovoj službenoj mrežnoj stranici na poveznici www.hup.hr.⁶⁹

Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HBOR) je razvojna i izvozna banka Republike Hrvatske čija je osnovna zadaća poticanje razvitka hrvatskog gospodarstva. Kreditiranjem, osiguranjem izvoza od političkih i komercijalnih rizika, izdavanjem garancija te poslovnim savjetovanjem, HBOR gradi mostove između poduzetničkih ideja i njihovih ostvarenja s ciljem osnaživanja konkurentnosti hrvatskog gospodarstva.⁷⁰

Strateške smjernice poslovanja HBOR-a fokusirane su na⁷¹:

- Poticanje razvoja tržišta vlasničkog i kvazi vlasničkog kapitala u Republici Hrvatskoj
- Poticanje ekonomski i socijalno uravnoteženog i održivog regionalnog, ruralnog i urbanog razvoja Republike Hrvatske
- Poticanje internacionalizacije i globalizacije hrvatskog gospodarstva
- Poticanje konkurentnosti uz naglasak na inovacije, digitalnu transformaciju i industriju
- Poticanje klimatski i energetske neutralnog gospodarstva kroz energetske učinkovitost, obnovljive izvore energije i zaštitu okoliša.
- Poseban naglasak HBOR stavlja se na podršku malim i srednjim poduzetnicima te slabije razvijenim područjima kroz korištenje nacionalnih izvora financiranja, a posebice kroz korištenje raspoloživih sredstava EU fondova⁷².

⁶⁸ Web stranice Hrvatske obrtničke komore na adresi <https://www.hok.hr/o-hok-u/o-nama>, rubrika „O HOK-u“, „O nama“ (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)

⁶⁹ Web stranice Hrvatske udruge poslodavaca na adresi <https://www.hup.hr/> (pristupljeno 11. kolovoza 2021.)

⁷⁰ Web stranice Hrvatske banke za obnovu i razvitak na adresi <https://www.hbor.hr/naslovnica/hbor/o-nama/>, rubrika „HBOR“, „Tko smo“ (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)

⁷¹ Web stranice Hrvatske banke za obnovu i razvitak na <https://www.hbor.hr/hbor-pokretac-inovativnosti-i-odrzivog-razvoja-hrvatske/>, rubrika „Vijesti“, „HBOR-pokretač inovativnosti i održivog razvoja Hrvatske“ (pristupljeno 17. kolovoza 2021.)

⁷² *ibid*

- Sve informacije o uslugama i proizvodima koje nudi Hrvatska banka za obnovu i razvitak te detaljno su predstavljene na njihovoj službenoj mrežnoj stranici <https://www.hbor.hr/>.

Hrvatski zavod za zapošljavanje (HZZ) za nezaposlene osobe, prijavljene u evidenciju zavoda daje potpore za samozapošljavanje, odnosno pokretanje vlastitog poslovnog pothvata. Cilj potpora je financijski podržati nezaposlene osobe (u iznosu do 100.000,00 kn), te omogućiti proširenje postojećeg poslovanja (u iznosu do 75.000,00 kn). Savjetnici za samozapošljavanje u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje pružaju stručne savjete ili povezuju buduće poduzetnice i poduzetnike s potpornim institucijama u kojima mogu dobiti savjet ili stručnu pomoć oko popunjavanja obrazaca i poslovnog plana. Broj korisnika mjera HZZ-a nalazi se u Tablici br.

Tablica 5: Broj korisnika za samozapošljavanje HZZ-a u razdoblju od 2015. – 2019. god.⁷³

Godina	Broj samozaposlenih osoba - novih korisnika potpore za samozapošljavanje HZZa	Broj samozaposlenih - koji su završili ugovore o korištenju potpora za samozapošljavanje HZZa	Ukupan broj korisnika potpora za samozapošljavanje HZZa u godini
2015.	2.776	2.238	4.885
2016.	2.333	2.739	4.980
2017.	3.583	2.273	5.824
2018.	6.485	3.690	10.036
2019.	8.723	6.540	15.069

Izvor: Preuzeto iz Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020., Zagreb, str. 14

Jedinice regionalne i lokalne samouprave odnosno županije, gradovi i općine također ovisno o mogućnostima svojih proračuna daju razne potpore poduzetnicima kao što je potpora za poduzetnike početnike, potpora za proširenje djelatnosti, potpora za tradicijske obrte, potpora za edukaciju isl.

⁷³ Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva, Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020., Zagreb, 2020., str. 14.

4. UTJECAJ PANDEMIJE COVID 19 NA POSLOVANJE MIKRO I MALIH PODUZEĆA

4.1. Pandemija COVID -19

COVID-19 je bolest uzrokovana novim koronavirusom nazvanim SARS-CoV-2. WHO je prvi put saznao za ovaj novi virus 31. prosinca 2019. godine, nakon izvješća o grupi slučajeva 'virusne upale pluća' u Wuhanu, Narodnoj Republici Kini.⁷⁴ Ova infekcija najčešće uzorkuje simptome poput povišene temperature, suhog kašlja i umora, dok se rjeđe javljaju bolovi u tijelu, začepljen nos i grlobolja. U jedne od pet oboljelih soba može doći do otežanog disanja i razvoja upale pluća, a u rjeđim slučajevima i do smrti. Čini se kako su starije osobe i osobe s kroničnim bolestima (npr. bolesti srca i dijabetes) podložnije težim oblicima bolest. Ipak, valja naglasiti kako i druge osobe mogu teže oboljeti od COVID-19 infekcije. Određeni broj zaraženih osoba ne pokazuju nikakve simptome bolesti tzv . asimptomatski slučajevi.⁷⁵

Osim utjecaja na javno zdravlje, pandemija COVID-19 izazvala je i veliki gospodarski šok na svjetskoj razini. Njegovo širenje dovelo je do toga da nacionalna gospodarstva i poduzeća broje troškove, dok se vlade bore s novim mjerama karantene za suzbijanje širenja virusa. Možemo reći da je COVID-19 puno je više od zdravstvene krize on je izazvao i političku i gospodarsku krizu koje će ostaviti duboke ožiljke u našem društvu.

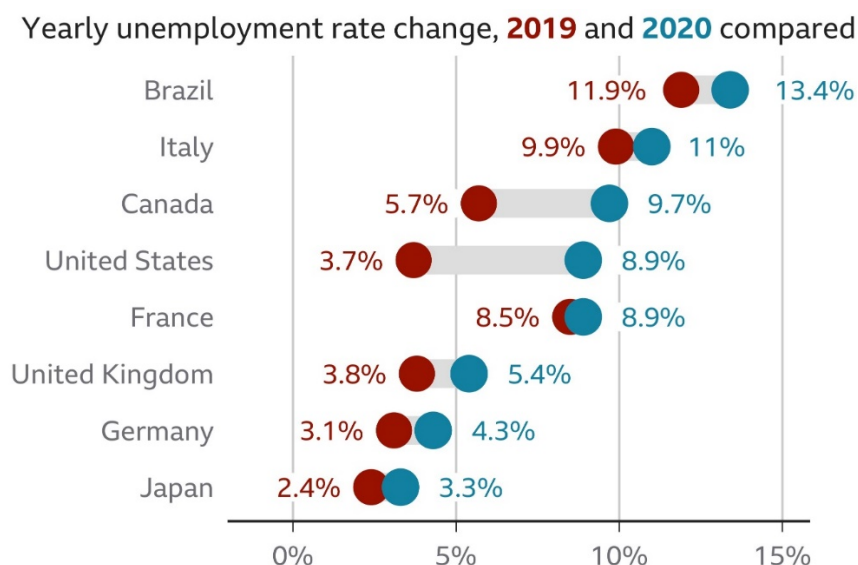
Pandemija COVID-19 pokazala je slabosti ljudskoga društva i suvremene civilizacije. Socijalna krhkost koja postoji pokazana je na nesumjernih i velikim ekonomskim padovima koje su doživjele sve zemlje Svijeta pod uzrokom i uvjetima koji su apsolutno bili nepredvidivi. Premda je recentna povijest imala nekoliko slučajeva pandemija, upravo je ova pandemija pokazala koliko zapravo postoji ovisnost globalnoga gospodarstva o tokovima, sigurnosti kao i svim bitnim činiteljima koji objašnjavaju elemente prosperiteta u međunarodnoj trgovini.⁷⁶

⁷⁴ Web stranice World Health Organization na adresi <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019&prev=search&pto=ae>, rubrika „Diseases“, „Coronavirus disease (COVID-19)“ (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)

⁷⁵ Web stranice Zavoda za javno zdravlje Dubrovačko-neretvanske županije na adresi <https://www.zzjzdnz.hr/hr/zdravlje/prevenција-zaraznih-bolesti/1369>, rubrika „Prevenција zaraznih bolesti“, „Novi koronavirus i bolest koju uzrokuje COVID-19“ (pristupljeno 23. kolovoza 2021.)

⁷⁶ Ivana K., **Refleksije pandemije Covid-19 I utjecaj na međunarodno poslovanje**, str. 388., dostupno na http://www.hde.hr/ekonomskapolitikahrvatske/publikacija/eph2001/013_Kovac_I.pdf (pristupljeno 16. kolovoza 2021.)

Slika 1: Porast nezaposlenosti u svjetskim ekonomijama, usporedba 2019 i 2020. godine⁷⁷

Izvor: International Monetary Fund 2020., dostupno na <https://www.bbc.com/news/business-51706225>

U Sjedinjenim Državama, udio ljudi bez posla godišnje je iznosio 8,9%, prema podacima Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), signalizirajući prestanak desetljeća rasta radnih mjesta. Milijuni radnika također su stavljeni na sheme zadržavanja poslova koje podržava vlada, jer su se dijelovi gospodarstva, poput turizma i ugostiteljstva, gotovo zaustavili. Broj novih radnih mjesta u mnogim je zemljama još uvijek vrlo nizak. Slobodna radna mjesta u Australiji vratila su se na istu razinu 2019., ali zaostaju u Francuskoj, Španjolskoj, Velikoj Britaniji i nekoliko drugih zemalja. Ako gospodarstvo raste, to općenito znači više bogatstva i više novih radnih mjesta. Rast se mjeri promatranjem postotne promjene bruto domaćeg proizvoda ili vrijednosti proizvedenih roba i usluga, obično tijekom tri mjeseca ili godine. MMF procjenjuje da se globalno gospodarstvo smanjilo za 4,4% u 2020. Organizacija je opisala pad kao najgori od Velike depresije 1930 -ih godina prošlog stoljeća. Jedino veće gospodarstvo koje je raslo 2020. bila je Kina. Zabilježila je rast od 2,3% ⁷⁸.

Najveće štete pandemija je nanijela turizmu. Turistička industrija je teško oštećena, zračni prijevoznici ukinuli su letove, a korisnici otkazuju poslovna putovanja i praznike. Nove varijante virusa - otkrivene tek posljednjih mjeseci - prisilile su mnoge zemlje da uvedu stroža

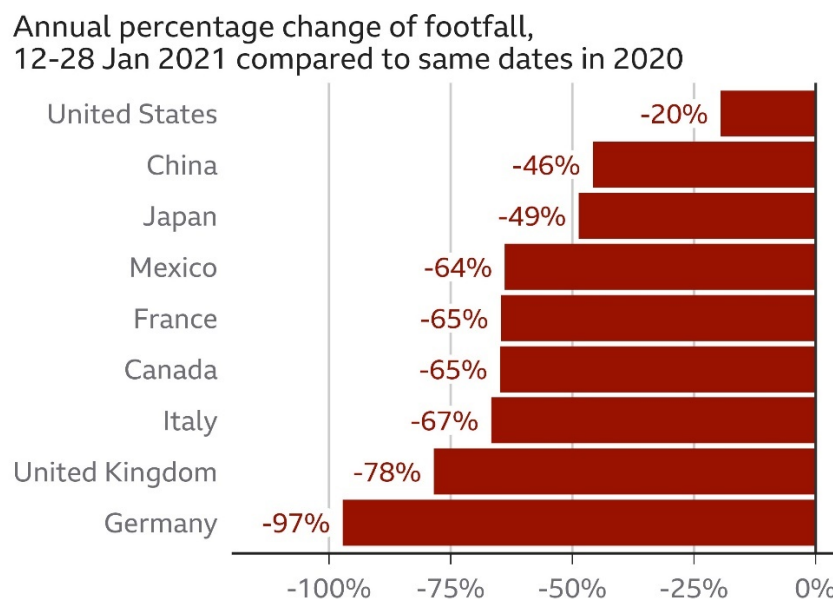
⁷⁷Web stranice BBC na adresi <https://www.bbc.com/news/business-51706225>, rubrika „Business“, „Coronavirus: How the pandemic has changed the world economy“ (pristupljeno 22. kolovoza 2021.)

⁷⁸ Ibid

ograničenja putovanja. Podaci usluge praćenja letova Flight Radar 24 pokazuju da je broj letova na globalnoj razini doživio veliki udarac 2020. godine i da je još daleko od oporavka. Sektor ugostiteljstva teško je pogođen, s milijunima radnih mjesta i mnogim tvrtkama u stečaju. Podaci tvrtke Transparent - vodeće obavještajne tvrtke u industriji koja pokriva više od 35 milijuna oglasa za hotele i najmove u svijetu - zabilježili su pad rezervacija u svim najpopularnijim destinacijama za putovanja. Milijarde dolara izgubljene su 2020. godine, a iako je 2021. bolja za ovaj sektor i vide se pomaci zbog procijepljenosti stanovništva, mnogi analitičari vjeruju da se međunarodna putovanja i turizam neće vratiti na normalne razine prije pandemije tek oko 2025. godine.

Maloprodaja je zabilježila nezapamćene padove jer su kupci zbog karantene i drugih mjera ostali kod kuće. Nove varijante i skokovi u slučajevima pogoršali su probleme. Pad trgovine slikovito je prikazan u Grafikonu 2 u nastavku,

Slika 2: Veliki pad u trgovini uzrokovan pandemijom COVID-19 virusa ⁷⁹

Izvor: ShopperTrak Traffic Insights, siječanj 2021. godine dostupno na <https://www.bbc.com/news/business-51706225>

Istraživanja pokazuju da se potrošači i dalje osjećaju zabrinuti zbog povratka u trgovine, a više od 50 % kupaca nije spremno putovati više od 5 kilometara radi kupovine. Ova promjena u

⁷⁹ Ibid

ponašanju pri kupnji značajno je potaknula internetsku maloprodaju, s globalnim prihodom od 3,9 bilijuna dolara 2020.⁸⁰

MMF je postavio četiri prioriteta za rješavanje pandemije. Tražio je više novca za zdravstvene sustave, financijsku potporu radnicima i poduzećima, nastavak potpore središnje banke i jasan plan izlaska za oporavak. Pozvao je svijet da rade zajedno na pronalasku i distribuciji lijekova i cjepiva. Fond je dodao da će mnogim zemljama u razvoju u narednim mjesecima i godinama trebati rasterećenje duga⁸¹.

4.2. Utjecaj pandemije COVID -19 na poslovanje malih i srednjih poduzeća

Pandemija COVID-19 utjecala je na rad i rezultate tvrtki svih veličina, a posebno na male i srednje tvrtke. Istraživanja pokazuju da se prodaja malih i srednjih poduzeća više smanjila od prodaje u istom sektoru velikih tvrtki. Manji broj malih i srednjih poduzeća za razliku od velikih uvelo je rad na daljinu, pa su njihovi radnici bili izloženi većim zdravstvenim rizicima što se negativno odrazilo na rad tvrtki. Mala i srednja poduzeća pogođena su i sa strane ponude i sa strane potražnje stvarajući začarani krug iz kojeg im je teže izaći nego velikim tvrtkama. Na strani ponude bolesti, karantena i nedostatak brige o djeci (zatvoreni vrtići i škole) smanjili su količinu radnih resursa dostupnih malim i srednjim poduzećima. Na početku pandemije lanac opskrbe bio je poremećen, uzrokujući nestašicu sirovina, dijelova i robe potrebnih malim i srednjim poduzećima za proizvodnju njihove robe ili usluga. U usporedbi s većim poduzećima, mala i srednja poduzeća često imaju pristup manjem broju dobavljača. Ako su mala i srednja poduzeća izgubila pristup dobavljaču, teže im je pronaći novog dobavljača u odnosu na velike tvrtke. Na strani potražnje smanjila se potrošnja, što je rezultiralo naglim i drastičnim smanjenjem prihoda malih i srednjih poduzeća. Smanjenje prihoda može utjecati na njihovu sposobnost da podmiruju svoje obveze, te se moraju zaduživati za održavanje likvidnosti. Ovi gospodarski učinci više od godinu dana, nanoseći daljnju štetu malim i srednjim poduzećima. Kako poduzeća svih veličina i dalje doživljavaju učinke niske potražnje, njihove potrebe za radnom snagom će se smanjivati te uzrokovati povećanje nezaposlenosti. Povećanje nezaposlenosti moglo bi još više umanjiti potražnju (i potrošnju), što onda utječe na mala i srednja poduzeća. I na kraju, mala i srednja poduzeća vjerojatnije će osjetiti negativnu

⁸⁰ Ibid

⁸¹ Ibid

potražnju povezanu sa epidemiološkim mjerama za socijalno distanciranje te strahom od zaraze COVID-19.

Hrvatska gospodarska komora 2020. godine provela je istraživanje na 1076 tvrtki svojih članica o poteškoćama u poslovanju uslijed pandemije KOVID-19: „Koje vrste posljedica na poslovanje Vaše tvrtke primjećujete a da su povezane s epidemijom?“ gospodarstvenici su naveli sljedeće⁸²:

- Poteškoće u sklapanju novih poslova (30 %)
- Poteškoće u dovršavanju ugovorenih poslova (29 %)
- Poteškoće u obavljanju postojećih poslova (28 %)
- Poteškoće u transportu roba (25 %)
- Otkazivanje sudjelovanja na međunarodnim sajmovima/ kongresa/ evenata (24 %)
- Smanjena potražnja proizvoda / usluga na domaćem tržištu (22 %)
- Izostanak radne snage zbog bolovanja i/ili izolacije (15 %)
- Smanjena potražnja proizvoda/ usluga na ino tržištu (12 %)
- Otkazivanje dogovorenih poslova (12 %)
- Nedostatak sirovina / repromaterijala (12 %)
- Otkazivanje dogovorenih sastanaka na nacionalnoj razini (7 %)
- Smanjena potražnja za izvozom vlastitih proizvoda (7 %)
- Otkazivanje dogovorenih sastanaka na međunarodnoj razini (6 %)
- Pad vrijednosti proizvoda i usluga (1 %)
- Nema posljedica (9 %)

4.3. Odgovor mikro i malih poduzeća na pandemiju COVID-19

Ubrzo nakon izbijanja pandemije COVID-19 mnoge su vlade i jedinice lokalne samouprave počele pružati financijsku i druge oblike potpora mikro, malim i srednjim poduzećima i njihovim radnicima jer su manje tvrtke osjetljivije na negativne šokove u lancu opskrbe , ponudu radne snage i konačnu potražnja za robama i uslugama od većih tvrtki.

⁸² Web stranice BBC na adresi <https://www.bbc.com/news/business-51706225>, rubrika „Business“, „Coronavirus: How the pandemic has changed the world economy“ (pristupljeno 22. kolovoza 2021.)

Hrvatska vlada brzo je reagirala na pandemiju i odmah donijela niz mjera pomoći poduzetnicima koje se mogu svrstati u 3 glavne grupe⁸³:

- potpore za očuvanje radnih mjesta u djelatnostima pogođenim COVID-19
- COVID 19 zajmovi
- Mjere HAVOR-a: moratorij na postojeće obaveze, zajam za obrtna sredstva, reprogramiranje kreditnih obveza,
- porezna rasterećenja

Uz navedene mjere Vlade većina jedinica lokalne samouprave u Republici hrvatskoj (gradovi i općine) donijela je niz mjera pomoći za poduzetnike koji posluju na njihovom području u vidu oslobađanja i odgode plaćanja raznih naknada te direktnih potpora poduzetnicima u vidu sufinanciranja zakupnina na poslovne prostore, kupnje dezinfekcijskih sredstava, sufinanciranja kamata na kredite, sufinanciranja prilagodbe proizvodnje isl.

Osim toga što su koristili i koriste navedene mjere pomoći od strane Vlade Republike Hrvatske i gradova i općina većina malih poduzetnika morala je brzo promijeniti vlastito poslovanje i prilagoditi se novim uvjetima rada te novoj situaciji na unutarnjem i vanjskom tržištu. U tom zadatku mala su poduzeća pokazala izuzetnu kreativnost kako bi preživjela tijekom pandemije koja traje duže od očekivanog.

„Ostanak na površini“ tijekom COVID-19 stalno zahtijeva nove pristupe u poslovanju. Mala poduzeća pronalaze razne načine za ostanak u poslu a neki čak i napreduju te su iskoristili nove poslovne prilike koje su se stvorile kao posljedica pandemije pa možemo reći da je COVID-19 istovremeno i prijetnja i prilika za male poduzetnike.

Neke od prilagodbi malih tvrtki uključuju sljedeće:

- smanjenje troškova gdje god je to moguće
- digitalizacija poslovanja gdje god je to moguće
- iskorištavanje on line mogućnosti
- korištenje beskontaktno dostave kako bi njihove usluge bile sigurne i dostupne
- traženje zaposlenika da nauče nove vještine za podršku promjenama poslovnih modela i dodatna motivacija zaposlenih

⁸³Web stranice Koronavirus.hr na adresi <https://www.koronavirus.hr/vladine-mjere/101>, rubrika „Vladine mjere“, „Vladine mjere“ (pristupljeno 30. kolovoza 2021.)

- rad od kuće (rad na daljinu) gdje god je to moguće (od sastanaka do satova joge)
- usvajanje novih izvora prihoda, kao što je pretvaranje proizvodnih linija za proizvodnju dezinfekcijskih i zaštitnih sredstva i sl. za kojima postoji velika potražnja
- uvođenje novih sigurnosnih mjera, poput postavljanja pregrada od pleksiglasa između osoblja i kupaca i sl.
- kreativnost u poslovanju posebno u dostavi proizvoda i usluga
- uvođenje novih tehnoloških rješenja u proizvodnju
- povezivanje s lokalnom zajednicom

5. UTJECAJ PANDEMIJE COVID-19 NA PRIMJERU MALIH PODUZEĆA

Kao istraživačka metoda o utjecaju pandemije Covid - 19 na primjeru malih poduzeća korišten je informacijski intervju s vlasnicima 2 poduzeća, Promil d.o.o. i Nova-chem d.o.o. iz Karlovca. Cilj je bio prikupiti nepristrana, objektivna i iskrenih mišljenja o ovoj temi. Intervju je proveden iz razloga što omogućuje neposrednost, zajedničko propitivanje teme, istraživanje uzročnosti, osobni kontakt s vlasnikom poduzeća, te brzo dobivanje informacija o utjecaju pandemije koja još uvijek traje i koja još nije dovoljno istražena.

5.1. Studija slučaja poduzeća PROMIL d.o.o.

Promil d.o.o. je poduzeće koje posluje u Karlovcu od 1992. godine. Bavi se projektiranjem, izgradnjom i održavanjem termotehničkih sustava, prodajom, montažom i servisom svih vrsta termotehničkih sustava te servisom plinskih bojlera, uljnih i plinskih plamenika centralnog grijanja, industrijskih plamenika, kotlova na bio masu, solarnih sustava i dizalica topline. Tvrtka je u potpunosti u privatnom vlasništvu, a razvrstana je u mikro poduzetnike s 9 zaposlenih.

5.1.1. Metodologija istraživanja

Istraživanje je vršeno metodom intervjua koji je vođen s vlasnikom tvrtke u prostorijama sjedišta poduzeća. U uvodnom razgovoru prikupljene su osnovne informacije o poduzeću. Intervju se sastojao se od pitanja navedenih u točki 5. ovog rada koje je vlasniku tvrtke postavljao voditelj intervjua koji je redom bilježio odgovore na postavljena pitanja ali i dodatni komentare vlasnika. Intervju je trajao je 30 minuta.

5.1.2. Rezultati istraživanja

Postavljanjem pitanja od vlasnika poduzeća Promil d.o.o. dobivene su informacije iz kojih se zaključuje da je pandemija Covid-19 utjecala na smanjenje prihoda poduzeća u iznosu od

500.000 Kn na godišnjoj razini. Prihodi su smanjeni zbog smanjenog i otežanog kretanja unutar Republike Hrvatske te otežanog prelaska preko granice. Određeni poslovi su odbijani i iz straha i brige da se sačuva zdravlje zaposlenih radnika. Poduzeće je u tom početnom periodu pandemije radilo s 10 % kapaciteta. Vlasnik nije bio u strahu od zatvaranja tvrtke jer ima sklopljene dugogodišnje ugovore s velikim tvrtkama koje nisu u djelatnostima pogođenim koronavirusom. Poduzeće nije imalo problema s isplatom plaća zaposlenicima niti je otpuštalo radnike. Nije bilo problema niti s plaćanjem dobavljačima i otplatom postojećeg kredita za obrtna sredstva. Što se tiče novih investicija vlasnik je izjavio da je zbog pandemije koronavirusa odustao od kupnje novog stroja kojim je planirao unaprijediti poslovanje te od uređenja već kupljenog poslovnog prostora u koji je planirao preseliti uredske prostore poduzeća. Obzirom na to da mu nisu otkazani postojeći ugovori nada se da će u najskorijem vremenu uspjeti zatvoriti ove investicije. Poduzeće je 2 mjeseca koristilo potpore za očuvanje radnih mjesta koje su ostvarili temeljem dokaza o padu prometa. Vlasnik izjavljuje da su mu potpore puno pomogle u otežanim uvjetima poslovanja. Vlasnik ocjenjuje hrvatsko gospodarstvo kao izuzetno nekonkurentno te ovisno o uvozu. Najveći problem predstavljala je , a i dalje predstavlja nabava sirovina i repromaterijala s produženim rokovima koji uzrokuju plaćanje penala na već sklopljenim ugovorima. Vlasnik tvrtke vjeruje da će cjepivo osigurati bolju poslovnu budućnost. Sam se je cijepio kao i 80 % djelatnika poduzeća.

5.1.3. Ograničenja i preporuke za buduće poslovanje

Iz provedenog intervjua može se zaključiti da je tvrtka Promil d.o.o. uslijed pandemije koronavirusa radila s svega 10 % kapaciteta što je uzrokovalo pad poslovnih prihoda. pandemija postavila ograničenja ili zabranu rada. Kako se situacija mijenjala tvrtka se vratila u normalno poslovanje . Najveći problem tvrtke je nabava i poskupljenje sirovina na domaćem i svjetskom tržištu te izrazito dugi rokovi isporuke. Tvrtka je morala odustati od investicije kupnje stroja i uređenja poslovnog prostora.

Preporuka poduzeću je da realizira investiciju kupnje novog stroja kojim će unaprijediti poslovanje. Ukoliko to ne može postići iz vlastitih sredstava predlaže se da koristi neke od povoljnih kreditnih linija. Ukoliko u to nije moguće investirati iz vlastitih sredstava predlaže se podizanje kredita iz nekih od subvencioniranih linija HAMAG-a ,te korištenje EU ili potpora jedinica lokalne samouprave namijenjenih proširenju poslovanja.

5.2. Studija slučaja poduzeća NOVA-chem d.o.o.

NOVA-chem d.o.o. iz Karlovca, je poduzeće osnovano 1992. godine koje se bavi proizvodnjom antikoroziivnih sredstava, epoksidima i ostalim vezivima uz aditive u graditeljstvu. Poduzeće ima širok asortiman proizvodnje, prodaje i ugradnje palete proizvoda za antikoroziivnu zaštitu metalnih i atmosfersku zaštitu betonskih konstrukcija iz epoksida, poliuretana, alkida i akrilata. Prodaja se vrši isporukama za otprilike 100 tvrtki direktnih izvođača ili kooperanata u graditeljstvu. Tvrtka je u potpunosti u privatnom vlasništvu, a razvrstana je u mikro poduzetnike s 7 zaposlenih.

5.2.1. Metodologija istraživanja

Kao i za poduzeće iz točke 5.1.1. istraživanje je vršeno metodom intervjua koji je vođen s vlasnicom tvrtke u prostorijama sjedišta poduzeća. U uvodnom razgovoru prikupljene su osnovne informacije o poduzeću. Intervju se sastojao se od pitanja navedenih u točki 5. ovog rada koje je vlasnici tvrtke postavljao voditelj intervjua koji je redom bilježio odgovore na postavljena pitanja ali i dodatni komentare vlasnika. Intervju je trajao je 30 minuta.

5.2.2. Rezultati istraživanja

Postavljanjem pitanja od vlasnice poduzeća Nova-chem d.o.o. dobivene su informacije iz kojih se zaključuje da pandemija Covid-19 nije značajnije utjecala niti na njihovo poslovanje niti na poslovne prihode. Strah od zatvaranja tvrtke nije bio prisutan ali je postojao strah od smanjenja obima posla što se srećom nije dogodilo. Poduzeće nije imalo problema s isplatom plaće radnicima niti je u pandemiji bilo prisiljeno otpuštati radnike. Poduzeće nije imalo problema s plaćanjem računa dobavljačima. Poduzeće nije imalo u planu investicije pa pandemija na njih nije niti utjecala. Poduzeće nije koristilo potpore države ni lokalne samouprave namijenjene otežanom poslovanju uslijed pandemije. Kao najveći problem u poslovanju tvrtke za vrijeme pandemije vlasnica navodi brigu oko nabave sirovina i naglog povećanja njihove cijene te veliki poremećaj na tržištu sirovina koje su joj neophodne u proizvodnji. Neke proizvode tvrtka je prestala proizvoditi zbog nemogućnosti nabave ili preskupih sirovina. Kao dobar poslovni potez navodi da je poduzeće imalo veće zalihe potrebnih sirovina što je utjecalo da tvrtka

nastavi s normalnim poslovanjem. Što se tiče stabilnosti hrvatskog gospodarstva ispitanica smatra da je ono loše i ne vjeruje u njegov oporavak. Ispitanica ne vjeruje da će cjepivo imati utjecaja na bolu poslovnu budućnost.

5.2.3. Ograničenja i preporuke za buduće poslovanje

Iz provedenog intervjua može se zaključiti da tvrtka Nova-chem d.o.o. nije imala značajnijih problema u svojem poslovanju koje bi bilo uzrokovano pandemijom Covid-19 virusa. To je vjerojatno zato jer se tvrtka bavi proizvodnjom proizvoda a ne uslugama u čijem pružanju je pandemija postavila ograničenja ili zabranu rada. Najveći problem tvrtke je nabava i poskupljenje sirovina na domaćem i svjetskom tržištu.

Preporuka poduzeću je da osigura veće količine sirovina kako bi se zaštitila od naglih poskupljenja i potresa na njihovom tržištu. Ukoliko to ne može postići iz vlastitih sredstava predlaže se da koristi neke od povoljnih kreditnih linija. Tvrtki se predlaže da proširi postojeća skladišta za sirovine. Ukoliko u to nije moguće investirati iz vlastitih sredstava predlaže se podizanje kredita iz nekih od subvencioniranih linija HAMAG-a ,te korištenje EU ili potpora jedinica lokalne samouprave namijenjenih proširenju poslovanja.

6. ZAKLJUČAK

Struktura gospodarstva Hrvatske izrazito je stabilna. Kao i u većini zemalja Svijeta, sektor malih i srednjih poduzeća ima značajno najveći udio u broju poduzeća koji u Hrvatskoj iznosi preko 90 % svih poduzeća. Istraživanja pokazuju da je malim i srednjim poduzećima kako u svijetu tako i u Hrvatskoj teže poslovati nego velikim poduzećima, a to se dodatno pojačalo pojavom pandemije COVID-19.

Pandemija COVID-19 COVID-19 je bolest uzrokovana novim koronavirusom nazvanim SARS-CoV-2. WHO je prvi put saznao za ovaj novi virus 31. prosinca 2019. godine, nakon izvješća o grupi slučajeva 'virusne upale pluća' u Wuhanu, Narodnoj Republici Kini.⁸⁴

Osim utjecaja na javno zdravlje, pandemija COVID-19 izazvala je i veliki gospodarski šok na svjetskoj razini. Njegovo širenje dovelo je do toga da nacionalna gospodarstva i poduzeća broje troškove, dok se vlade bore s novim mjerama karantene za suzbijanje širenja virusa i osmišljavanjem mjera za izlazak iz gospodarske krize. Možemo reći da je COVID-19 puno je više od zdravstvene krize on je izazvao i političku i gospodarsku krizu koje će ostaviti duboke ožiljke u našem društvu.

Slijedom navedenog dolazi se do zaključka da je sektor malih i srednjih poduzeća najpogođeniji pandemijom. Dostupna istraživanja pokazuju da je COVID-19 ozbiljno utjecao na poslovanje ovog sektora. Najveći problem koji ih je zadesio je poremećaj lanca opskrbe na lokalnom i globalnom tržištu, te zabrana rada u uslužnim djelatnostima gdje su najviše pogođeni turizam i ugostiteljstvo. Istraživanja Svjetske banke objavljena 2020. godine pokazuju da je COVID-19 značajno utjecao i na pad prodaje malih i srednjih poduzeća koja se brže smanjivala u usporedbi s velikim poduzećima. Probleme je dodatno pojačalo i naglo poskupljenje sirovina i repromaterijala. Na strani potražnje smanjila se potrošnja, što je rezultiralo naglim i drastičnim smanjenjem prihoda malih i srednjih poduzeća. Smanjenje prihoda je utjecalo na njihovu sposobnost da podmiruju svoje obveze, te su se morali zaduživati za održavanje likvidnosti. Ovi gospodarski učinci u trajanju više od godinu dana, nanijeli su daljnju štetu malim i srednjim poduzećima. Kako poduzeća svih veličina i dalje doživljavaju

⁸⁴ Web stranice World Health Organization na adresi <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019&prev=search&pto=auc>, rubrika „Diseases“, „Coronavirus disease (COVID-19)“ (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)

učinke niske potražnje, njihove potrebe za radnom snagom će se smanjivati te uzrokovati povećanje nezaposlenosti. Povećanje nezaposlenosti moglo bi još više umanjiti potražnju (i potrošnju), što onda utječe na mala i srednja poduzeća. I na kraju, mala i srednja poduzeća vjerojatnije će osjetiti negativnu potražnju povezanu sa epidemiološkim mjerama za socijalno distanciranje te strahom od zaraze COVID-19. Sve navedeno dovelo je do iscrpljivanja financijskih zaliha malih i srednjih poduzeća te otežanog rada, smanjivanja broja radnika i gubitaka u poslovanju. Ove tvrdnje potkrijepljene su i na konkretnim slučajevima putem provedenog intervjua s vlasnicima dva mala poduzeća.

Obzirom da se radi o sektoru s vrlo velikim brojem zaposlenih i prihodima koji čine velik dio BDP-a Hrvatske, Vlada, poduzetničke potporne institucije i jedinice regionalne i lokalne samouprave i dalje će morati iznalaziti načine da na brz, efikasan i učinkovit način budu podrška ovom sektoru o kojem ovisi stabilnost cjelokupnog gospodarstva. Nadalje, sve ovo trebati će kombinirati s učinkovitim epidemiološkim mjerama zaštite stanovništva koje bi što manje trebale štetiti gospodarstvu.

LITERATURA

1. B-CAPP, <https://bcapp.eu/hr/genie-actions/definicija-poduzetnistva> (pristupljeno 07. kolovoza 2021.)
2. **Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva**, Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Republici Hrvatskoj – 2020., Zagreb, 2020., str. 2-14.
3. GOV.hr, <https://gov.hr/hr/gospodarska-djelatnost-udruga/592> (pristupljeno 23. kolovoza 2021.)
4. GOV.hr, <https://gov.hr/hr/poduzetnicka-infrastruktura/1368> (pristupljeno 29. kolovoza 2021.)
5. Hrvatska banka za obnovu i razvitak, <https://www.hbor.hr/naslovnica/hbor/o-nama/> (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)
6. Hrvatska banka za obnovu i razvitak, <https://www.hbor.hr/hbor-pokretac-inovativnosti-i-odrzivog-razvoja-hrvatske/> (pristupljeno 17. kolovoza 2021.)
7. Hrvatska gospodarska komora, <https://www.hgk.hr/hrvatska-gospodarska-komora/onama> (pristupljeno 18. kolovoza 2021.)
8. Hrvatska obrtnička komora, <https://www.hok.hr/gospodarstvo-i-savjetovanje/statistika/trgovacka-drustva-i-obrti> (pristupljeno 13. kolovoza 2021.)
9. Hrvatska obrtnička komora, <https://www.hok.hr/o-hok-u/o-nama> (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)
10. Hrvatska udruga poslodavaca, <https://www.hup.hr/> (pristupljeno 11. kolovoza 2021.)
11. Iqualifyuk, <https://www.igualifyuk.com/library/business-management-section/the-impact-of-smes-in-the-global-economy/> (pristupljeno 10. kolovoza 2021.)
12. Ivana K., **Refleksije pandemije Covid-19 I utjecaj na međunarodno poslovanje**, str. 388., dostupno na: http://www.hde.hr/ekonomskapolitikahrvatske/publikacija/eph2001/013_Kovac_I.pdf (pristupljeno 16. kolovoza 2021.)
13. Jankac, T.: „Pravni oblici poduzetništva“, <http://www.ekonos.hr/porezi/pravni-oblici-poduzetnistva-i-dio/>, 17. kolovoza 2021.
14. Jones L., Palumbo D., Brown D.: “Coronavirus: How the pandemic has changed the world economy“, <https://www.bbc.com/news/business-51706225> 22. rujna 2021.
15. Kolaković, M., Mikić, M.: **Poduzetništvo u 21. stoljeću**, Studentski poduzetnički inkubator Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, str. 1.-2.
16. Koronavirus.hr, <https://www.koronavirus.hr/vladine-mjere/101>, (30. kolovoza 2021.)
17. Lumen learning, <https://courses.lumenlearning.com/ivytech-introbusiness/chapter/reading-advantages-and-disadvantages-of-small-business-ownership/&prev=search&pto=aue> (pristupljeno 14. kolovoza 2021.)
18. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug/uprava-za-internacionalizaciju-6087/poduzetnicka-infrastruktura/7583> (22. kolovoza 2021.)

19. **Ministarstvo poduzetništva i obrta**, Strategija razvoja poduzetništva u RH 2013.-2020. , Zagreb, 2013., str. 38
20. **Ministarstvo poljoprivrede**, <https://poljoprivreda.gov.hr/istaknute-teme/poljoprivreda-173/poljoprivredna-politika/obiteljska-poljoprivredna-gospodarstva/pitanja-i-odgovori/1322> (pristupljeno 13. kolovoza 2021.)
21. ooo: **Narodne novine**, Zakon o poticanju malog gospodarstva, Zagreb, 2016.
22. ooo: **Narodne novine**, Zakon o unapređenju poduzetničke infrastrukture, Zagreb, 2018.
23. Šipić, N. i Najdanović, Z.: **Osnove poduzetništva**, Visoka poslovna škola Zagreb, Zagreb, 2012., str. 6-9.
24. Škrtić, M. , Mikić, M.: **Poduzetništvo**, Sinergija-nakladništvo d.o.o., Zagreb, 2011, str. 103.
25. Škrtić, M., Mikić, M.: O socijalnom poduzetništvu u svijetu i Republici Hrvatskoj, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, vol. 5., br.1., 2007., str. 154.
26. Škrtić, M., Vouk, R.: **Osnove poduzetništva i menadžmenta**, Katma d.o.o., Zagreb, 2006., str. 22.
27. Udruga gradova, <https://www.udruga-gradova.hr/impuls/plavi-ured-zagreb-za-poduzetnike> (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)
28. World Health Organization, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019&prev=search&pto=aue> (pristupljeno 19. kolovoza 2021.)
29. Zadruga osječko-baranjske županije, <http://www.zadruga.obz.hr/index.php/hr/zadruga-sto-je-to/pravni-okvir> (pristupljeno 09. kolovoza 2021.)
30. Zagrebački inovacijski centar, <https://www.zicer.hr/Poduzetnicki-pojmovnik/Jednostavno-drustvo-s-ogranicenom-odgovornoscu-j.d.o.o> (pristupljeno 10. kolovoza 2021.)
31. Zavod za javno zdravstvo Dubrovačko-neretvanske županije, <https://www.zzjzdnz.hr/hr/zdravlje/prevenција-zaraznih-bolesti/1369> (pristupljeno 23. kolovoza 2021.)

POPIS SLIKA

1. Porast nezaposlenosti u svjetskim ekonomijama, usporedba 2019. i 2020. godine....34
2. Veliki pad u trgovini uzrokovan pandemijom COVID-19 virusa.....35

POPIS TABLICA

1. Struktura poduzeća u Republici Hrvatskoj s obzirom na veličinu od 2015. do 2019. Godine.....	22
2. Veličina poduzeća i zaposlenost, ukupan prihod i izvoz u 2018. i 2019. godini...	23
3. Prosječan broj zaposlenih i produktivnost u mikro i malim poduzećima 2015.-2019.....	24
4. Poduzetničke potporne institucije upisane u JRPI 2021. godine.....	29
5. Broj korisnika za samozapošljavanje HZZ-a u razdoblju od 2015. – 2019. godine.....	32

PRILOG

PITANJA ZA INTERVJU:

1. Je li i koliko pandemija smanjila Vaše poslovne prihode?
2. Jeste li u strahu od zatvaranja tvrtke uslijed novonastale situacije?
3. Imate li problema s isplatom plaća zaposlenicima?
4. Predstavljaju li Vam još neki poslovni rashodi problem u sadašnjem poslovanju kao npr. plaćanje osnovnih sredstava za poslovanje, plaćanje najma i plaćanje kredita i/ili leasinga, plaćanje dobavljača?
5. Jeste li zbog pandemije morali odgoditi neke investicije važne za rast i razvoj vaše tvrtke?
6. Koje su to investicije, je li Vas strah da ih u budućem vremenu nećete uspjeti realizirati ?
7. Jeste li koristili neke od državnih programa pomoći ? Ako da, za koje mjere ste se aplicirali ?
8. Kako ocjenjujete mjere za koje ste se aplicirali, jesu li Vam pomogle u očuvanju tvrtke ?
9. Jeste li zbog Pandemije bili prisiljeni otpustiti radnike ?
10. Kako ocjenjujete hrvatsko gospodarstvo i vjerujete li u njegov oporavak ?
11. Vjerujete li da će cjepivo osigurati bolju poslovnu budućnost ?

ŽIVOTOPIS STUDENTICE

OSOBNI PODACI

Ime i prezime: **Ana Slunjski**
Telefonski broj : 092 346 5 935
OIB: 69577206498
Adresa: Kostanjevački put 5, Karlovac
Datum i mjesto rođenja: 16.07.1997.
Državljanstvo: Hrvatsko
Status studenta: izvanredan student
E-mail: ana1697@gmail.com

OBRAZOVANJE

Institucija: Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu – smjer: Računovodstvo i financije
Vrijeme: Akademska godina 2020/2021 u tijeku
Stručna sprema (po završetku): bacc. oec. (sveučilišni prvostupnik)
Institucija: Gimnazija Karlovac, smjer: Jezična Gimnazija
Vrijeme: 2012. god. – 2016. god.
Stručna sprema po završetku: SSS

ZNANJA I VJEŠTINE:

Poznavanje engleskog jezika u govoru,
vještine dobre komunikacije, strpljivost
prodajne vještine, susretljivost, ljubaznost
sklonost timskom radu, organiziranost,
rad na računalu, vozačka dozvola B kategorije

RADNO ISKUSTVO:

Pomaganje u obiteljskoj tvrtki iz trgovačkog sektora (maloprodaja)

PEPCO CROATIA d.o.o. – rad u maloprodaji

INA Maloprodajni servisi d.o.o.

Erste & Steirmärkische Bank d.d. - rad u Direkciji malog poduzetništva